ભારત સ્વાતંત્ર્ય સાહિત્ય પ્રચારક ગ્રંથમાળા ⁂ ⁂ પુષ્પ ૧

સાચો શ્રમજીવી

卐

લખનાર :
મહાત્મા
મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

કિંમત બે આના

*　　　　*　　　　*　　　　*

આળસરૂપી પાપની કુટેવમાંથી છૂટવાને માટે પહેલું પગથિયું એ છે, કે જે કામ માણસ જાતે કરી લેતો હોય તે તેણે છોડી દેવું નહિ પણ ચાલુ રાખવું; તે પોતાના કપડાં જાતે સ્વચ્છ કરતો હોય અને ધોતીઆં જાતે ધોતો હોય તો તેણે તે કામ બીજા પાસે કરાવવું નહિઃ બીજાઓની મહેનતથી નીપજેલી ચીજો વગર તે ચલાવી લેતો હોય, તો તેણે તેવી ચીજો ખરીદવી નહિ; તે પગે ચાલીને જતો હોય તો તેણે ઘોડે બેસવું નહિ; પોતાની થેલી પોતે જ ઉંચકતો હોય, તો તેણે પોર્ટરને બૂમ મારવી નહિ વગેરે આ બધું છેક નજીવું જ લાગે છે. પણ માણસો એ પ્રમાણે વર્તે તો પોતાનાં અનેક પાપ અને તેમાંથી નીપજતાં કષ્ટ એ બધાંમાંથી તેઓ ઊગરી જાય.

"ટૉલસ્ટૉય"

*　　　　*　　　　*　　　　*

ભારત સ્વાતંત્ર્ય સાહિત્ય પ્રચારક ગ્રંથમાળા ∴ ∴ પુષ્પ ૨

સાચો શ્રમજીવી

લખનાર :

મહાત્મા

મોહનદાસ કરમચંદ ગાંધી

પ્રયોજક અને પ્રકાશક :

કેશવલાલ નગીનદાસ શાહ

ભારત સ્વાતંત્ર્ય સાહિત્ય

પ્રચારક કાર્યાલય

પાનકોર નાકા : **અમદાવાદ**

કિંમત બે આના

અમારો હેતુ

પૂજ્ય ગાંધીજી પૂર્ણ સ્વરાજ ને નામે કે રામ રાજ્યને નામે કેવું સ્વરાજ્ય ઇચ્છે છે. તે સમજવા માટે અને સરકારની સાથેની લડતમાંથી એવો સમય આવી ઉભો રહે કે જે વખતે સ્વરાજ્યની સ્થાપના શકય બની હોય તેવે વખતે આપણે કયી જાતની તૈયારી કરી હશે તો મેળવેલું સ્વરાજ્ય આપણે સરળ રીતે પચાવી શકીશું તે સમજવા સારૂ ગાંધીજી એ તે વિષયમાં લખેલું સાહિત્ય મનન પૂર્વક વાંચવું અને તે પ્રમાણેની તૈયારી કરવી એજ માત્ર સાચો માર્ગ છે.

ગાંધીજીના મનોમંદીરને લક્ષમાં રાખી જેમને તે વિચારો પ્રીય છે તેવાઓને સસ્તે ભાવે તેમનું સાહિત્ય વાંચવા મળે તે હેતુથી આ ગ્રંથમાળાની યોજના કરી છે. ગ્રંથમાળાના વેચાણમાંથી કોઇપણ જાતનો નફો કરવાનો ઇરાદો છે જ નહિ, જો કાંઈ પણ વધારો રહે તો તે પણ પાછળથી પ્રગટ થનારા પુસ્તકને વધારે સસ્તુ બનાવવામાંજ જવાનો છે. અને તેથી ગુજરાતી વાંચનાર ભાઇઓ આ પુસ્તકનો યોગ્ય રીતે લાભ લેશે એવી આશા રાખવી વધારે પડતી નથી.

પ્રકાશક.

મુદ્રકઃ ચીમનલાલ ઈશ્વરલાલ મ્હેતા
મુદ્રણસ્થાનઃ 'વસંત મુદ્રણાલય'
ઘીકાંટા રોડ, સિવિલહૉસ્પિટલ સામે
અ મ દા વા દ

પ્રસ્તાવના.

ટૉલસ્ટૉયના નામથી આજે જગત અજાણ્યું નથી. મહાન તત્વ-ચિંતક, અને અદ્ભુત લેખક તરીકે તેઓ યુરોપમાં મશહૂર હતા. રશિયાના એક શ્રીમંત અમીર કુટુંબમાં તેનો જન્મ થયો હતો. ઝારની જુલ્મી સત્તાના દોર નીચે રીબાતી રશીયન પ્રજા છૂટકારો કેવી રીતે મેળવી શકે એ વિષે એમણે પુષ્કળ લખ્યું છે. ઝારની જુલ્મી સત્તાને હઠાવી સ્વતંત્રતા પ્રાપ્ત કરવા અનેક નૌજવાનો જે અવર્ણનીય દુઃખો સહન કરતા તે જોઈ ટોલસ્ટોયનું હૃદય ચીરાતું. મુડીદારોના પંઝામાં સપડાયેલ મજુર વર્ગના રેંસાઈ જતાં જીવન નજરે નિહાળી, અન્ન અને વસ્ત્ર વિના ચિંથરેહાલ ભટકતા કંગાળોનાં વ્યર્થ વહી જતાં જીવનને સુધારવાના પ્રયત્નો કરતાં અનેક કડવા અનુવો મેળવી પોતાની જાતનેજ સુધારવાના નિશ્ચય ઉપર તેઓ આવ્યા અને પોતાના જીવનમાં મહાન પરિવર્તનો કર્યા. ખેડુત તરીકે સાદામાં સાદું જીવન ગુજારી અંગ મહેનતને તેમણે અગ્રપદ આપ્યું. તેઓ માનતા કે સર્વ પાપ દુઃખનું મૂળ પશુબળ ઉપર નિભાવવામાં આવતી સરકારો છે અને તેથી તેને મૂળથી ઉખેડી નાખવા એણે ઘણી સ્પષ્ટ ભાષામાં લખેલું છે. યુરોપી રાજ્યોની બધી સરકારો એમના લખાણોથી ચોંકી ઉઠી હતી. એમના પવિત્ર અને સાદા જીવનનો રશિયામાં એવો ભારે પ્રભાવ હતો કે એમના અનુયાયીઓને પકડી ઝારે સજા કરી હશે, પરંતુ ખુદ ટૉલ-સ્ટૉયના ઉપર હાથ ઉગામવાની હિંમત ઝારે કદી પણ કરી ન હતી. આધુનિક સમયના ખ્રિસ્તીઓ અને તેમના પાદરીઓ ઇસુના સત્ય શિક્ષણથી કેટલા વેગળા રહેલા છે તે નિડરતાથી ખ્રિસ્તીઓ સામે તેમણે

મૂક્યું છે. ઇસુના ફરમાન પ્રમાણે જો ખ્રિસ્તીઓ પોતાનું જીવન જીવે તો જગતમાં મચી રહેલો દુઃખદ્ કોલાહલ શાંત થઇ મનુષ્યો પૃથ્વી-આંજ સ્વર્ગને ઉતારે. એક ખરા ખ્રિસ્તી તરીકેનું જીવન જીવી બતાવવા ટૉલસ્ટૉયે કમાલ કરેલી છે. તેઓ જે લખતા તે જીવનમાં ઉતારતા અને તેથીજ તેમના લખાણની મહત્તા હતી.

ટુંકી સરખી વાર્તામાં અત્યંત સાદી અને સરળ ભાષામાં ઉચ્ચ સિદ્ધાંતો અને ભાવનાઓ તેઓએ એવી સુંદર રીતે ગૂંથી વ્યક્ત કર્યા છે કે નાનાં બાળકોના હાથમાં પણ તે વાર્તાઓ વિના સંકોચેમૂકી શકાય અને તેઓ આનંદ તથા રસ એક સરખાં લૂટી શકે. એવી અનેક ટુંકી વાર્તાઓ ટૉલસ્ટૉયે લખેલી છે તેમાંની **Ivan the Fool.** " મૂરખરાજ અને તેના ભાઇઓ " એ એક વાનગી છે.

આ વાર્તાનું અંગ્રેજીમાંથી ભાષાંતર મહાત્મા ગાંધીજી જોહાનીસ-બર્ગમાં ટૉલસ્ટૉય ફાર્મમાં રહેતા હતા ત્યારે તેમણે કર્યું હતું, મોરનાં ઈંડાંને ચીતરવાં શાં હોય ?

દક્ષિણ આફ્રીકાના હિંદી ભાઇઓ મહાત્માજીની સરદારી હેઠળ સત્યાગ્રહની લડત યુનીઅન સરકાર સાથે લડી રહ્યા હતા. અનેક હિંદી-ઓ વારંવાર જેલ જતા હતા. અનેક કુટુંબોનું પાલન કરનારાઓ કેદમાં જઇને વિરાજતા હતા ત્યારે તેમનાં સ્ત્રી, છોકરાં, વિગેરેનું પાલન કર-વાનું પણ ત્યાંના ભાઇઓએજ માથે ઉઠાવી લીધું હતું. એવા અનેક કુટુંબોને નિભાવવા માસિક સેંકડો પાઉન્ડ ખર્ચ આવતું. લડત ઘણાં વર્ષો સુધી લંબાય તો ફંડના પૈસા પણ ખૂટી જાય એટલે જે કુટુંબ ને પાળનાર પણ કેદમાં ગયા હોય તેવાં કુટુંબોને એકજ સ્થળે સાથે રાખવાં કે જેથી તેમને નિભાવતાં ખર્ચ ઓછો થાય. એવો વિચાર મહાત્માજીને આવવાથી મી. કેલનબેકે (મહાત્માજીના એક જર્મન પરમ ભક્ત) ૧૨૦૦ વીંઘાનું એક મોટું ખેતર ખરીદી લીધું અને

સત્યાગ્રહી કુટુંબોને મફત વાપરવા આપી દીધું. મી. કેલનબેક ટૉલ-સ્ટૉયના અનુયાયી હતા અને તેથી એ ખેતરનું નામ 'ટૉલસ્ટૉય ફાર્મ' એવું આપવામાં આવ્યું. મહાત્માજી સાથે અનેક કુટુંબો આ ખેતરમાં આવીને વસ્યાં. બધાં એકજ રસોડે જમતાં. અંગ મહેનત સાદું જીવન, અને ઉચ્ચ વિચારો આ સર્વ ત્યાં રહેનારાઓ કેળવતા. કુટુંબોને રહેવા માટે જે મકાનો બાંધવામાં આવ્યાં હતાં તે સર્વ સત્યાગ્રહી કેદમાં જઇ આવેલા ભાઇઓએજ જાતમહેનતથી બાંધ્યાં હતાં. અનેક સત્યાગ્રહી-ઓ કેદમાંથી છૂટીને આજ ખેતરમાં રહેવા આવતા, અને અહિં તો સર્વ કામકાજ પોતપોતાની મેળેજ કરવાનું. જમીન ખોદવી, ફળના ઝાડોને સમારવાં, ફળ તોડી વેચવાં, રસોઈ કરવી, વિગેરે અનેક કામો સત્યાગ્રહીઓને જાતેજ કરવાનાં હતાં. એથી મશ્કરીમાં કેટલાકોએ એ ખેતરને 'મહાત્માજીનું કેદખાનું' એ નામ આપ્યું હતું. Ivan the Fool એ પુસ્તકનું ભાષાંતર મહાત્માજી કરતા ત્યારે ત્યાં રહેનાર સર્વને એ વાંચી સંભળાવતા. એ વાર્તામાં મૂરખરાજની મોંઘી નામે એક બહેરી મુંગી બહેનનું પાત્ર આવે છે. તે મૂરખરાજ સાથેજ રહેતી, ઘરનું કામ કરતી, અને ખેતરમાં કામ કરવા જતી. ઘરમાં જે કોઇ જમવા આવે તેના તે પ્રથમ હાથ તપાસી જોતી અને ખેતીનું કામ કરતાં જેના હાથમાં આંટણ પડેલાં હોય તેને પ્રથમ જમવા બેસાડતી. જેના હાથ સુંવાળા હોય તેને છેલ્લા જમાડતી. ટૉલસ્ટૉય ફાર્મમાં મહાત્માજીની દેખરેખ નીચે રસોડું ચાલતું અને તેઓ જાતેજ સર્વને પીરસતા. જેના હાથમાં કામ કરતાં આંટણ પડયાં હોય તેઓ પહેલા જઇ, મહાત્માજીને આંટણ બતાવે, અને પોતાના વાસણમાં પહેલું પીરસાવે. છોકરાંઓ સુદ્ધાં આ ગમ્મતમાં રસપૂર્વક ભાગ લેતાં અને જમવાનો સમય થાય ત્યારે સર્વ પોતપોતાના હાથ તપાસી જોતા થાય. આવી નિર્દોષ ગમ્મત જમ-વાના સમયે ટૉલસ્ટૉય ફાર્મમાં થઇ રહેતી.

આ વાર્તા વિષે પ્રસ્તાવનામાં ખાસ ઉલ્લેખ કરી વાંચકના રસમાં ભંગ નાખવો એ ઠીક નથી લાગતું. શરુથી અંત સુધી વાર્તામાં અપૂર્વ

રસ જામી રહેલો છે. મૂડીવાદ, લશ્કરવાદ, જાત મહેનત વિગેરે ઉચ્ચમાં ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોને અત્યંત સરળતાથી સચોટ રીતે અને રમૂજી ભાષામાં એવી તો સુંદર રીતે આ વાર્તામાં ઉતારેલી છે કે નાનાં બાળકોને પણ આનંદ પ્રાપ્ત થાય.

જે સમયે ભારતની પ્રજા સ્વતંત્રતાની ઝંખના માટે અસહકારના ધર્મયુદ્ધમાં ઉતરેલી છે, તે સમયે લેખકો, પત્રકારો, અને પુસ્તક વેચનારાઓએ ઉચ્ચ જાતનું સાહિત્યજ પ્રજાજનો પાસે મૂકવું જોઇએ. આજે એવી જાતનું સાહિત્ય પ્રસિદ્ધ કરવાનો પ્રયાસ થાય છે તે સ્તુત્ય છે. આ વાર્તા અત્રે ફરીથી પ્રસિદ્ધ કરવામાં આવી છે તે ખુશ થવા જેવું છે. અને તેનાં ચાલકો ધન્યવાદને પાત્ર છે.

રા. પ્રાગજી ખંડુભાઇ દેશાઈ.

"મહર્ષિ–ટૉલસ્ટૉય"

('સાચા શ્રમજીવીના મૂળ લેખકઃ")

સાચો શ્રમજીવી

પ્રકરણ ૧ લું.

મજીઆરો

એક સમયે કોઈ એક દેશમાં એક પૈસાદાર ખેડુત રહેતો હતો. તેને ત્રણ દીકરા હતા. તેમાંના એકનું નામ મૂરખરાજ, બીજાનું નામ ધનવંતરી અને ત્રીજાનું નામ સમશેર બહાદુર હતું. તેને મોંઘી કરીને એક દીકરી હતી. તે બહેરી અને મુંગી હતી. બાઇ મોંઘી કુંવારી રહી હતી. સમશેરબહાદુર લડાઇઓમાં તે દેશના રાજાની ચાકરી કરવા જતો; ધનવંતરી વેપારમાં ગુંથાયલો રહેતો અને મૂરખરાજ પોતાની બહેનની પેઠે ઘેરજ રહ્યો હતો. તે ખેતરમાં કામ કરતો અને કામમાં તેની પીઠ પણ વળી ગયેલી હતી.

સમશેરબહાદુર લડાઇમાં એકકો હોવાથી દરજ્જામાં ચઢગો, અને તેણે પૈસો પણ ઠીક એકઠો કર્યો. તે એક મોટા ગૃહસ્થની છોકરીને પરણ્યો. જો કે તેનો પગાર મોટો હતો, અને તેણે જાગીરો પણ ઠીક લીધેલી હતી. છતાં ઉધાર પાસ હમેશાં વધી જતી હતી. ધણી જે કમાતો તેના કરતાં તેની ઓરત વધારે પૈસો ઉડાવતી, તેથી હંમેશાં આ કુટુંબને પૈસાની ભીડ રહેતી. આમ થવાથી સમશેરબહાદુર પોતાની જાગીરની આવક ઉઘરાવવા નીકળ્યો, ત્યારે તેના વહીવટદારે જવાબ દીધો “ભાઈ સાહેબ, આપણને આવક જોગું કઇ રહ્યું નથી. આપણને નથી ઢોર, નથી હથિઆર, નથી ઘોડા કે ગાય; હળ સરખુએ નથી. જો આ બધુ અપાવો તો આપણને આવક થાય ખરી.”

આ સાંભળી સમશેરબહાદુર પોતાના બાપની પાસે ગયો અને કહ્યુઃ “બાપા, તમારી પાસે ધન ઠીક છે. મને તેનોઃ લાભ હજી સુધી

મળ્યો નથી. તેમાંથી ત્રીજો હિસ્સો મને મળે તો હું મારી જાગીરમાં સુધારો કરૂં." ડોસો બોલ્યો, "તું કરમી દીકરો જણાય છે મારા ઘરમાં તો તું એક ફુટી બદામે નથી લાવ્યો, તો પછી તારો ભાગ તને કેમ મળે? તું એટલો વિચાર પણ નથી કરતો કે તને હું કાંઇ આપું તો પેલા મૂર્ખાને અને મોંઘીને અન્યાય થાય." સમશેરબહાદુર બોલ્યોઃ "બાપા તમે એમ શું કહો છો? મૂર્ખો તો નામ તેવા ગુણુ ધરાવે છે, અને મોંઘી તો કુંવારી ને કુંવારી રહી! હવે બહુ મોટી થવા આવી. વળી બહેરી અને મુંગી! આ બેને તે કેટલાક પૈસા જોઇશે?"

બાપ બોલ્યોઃ "ઠીક છે ત્યારે આપણે મૂર્ખાને પૂછીએ." પૂછપરછ થતાં મૂરખરાજ બોલ્યોઃ "સમશેરબહાદુર ઠીક કહે છે. ભલે એને હિસ્સો આપો." એટલે સમશેરબહાદુર બાપની મીલ્કતમાંથી પોતાનો હિસ્સો લઇ ગયો, અને પાછી બાદશાહની નોકરી શરૂ કરી.

ધનવંતરીએ વેપાર તો ઠીક જમાવેલો. પણ તેને વહુ મળેલી તે મોંઘી પડી. એક કોરથી ધનવંતરી કમાય અને બીજી તરફથી તેની વહુ મોજશોખમાં અને વટવહેવારમાં કમાણી કરતાં વધારે વાપરે તેથી ધનવંતરીએ પણ બાપની પાસે જઈ સમશેરબહાદુરની જેમ પોતાના હિસ્સાની માંગણી કરી.

બુઢ્ઢાએ જવાબ આપ્યોઃ "દીકરા તું ઘરમાં તો કાંઇ લાવ્યો નથી. તારા ભાઈ મૂર્ખાએ મહેનત કરી કરીને તેનો બરડો ભાંગી નાંખ્યો છે. તને આપીને હું મૂર્ખાને અને મોંઘીને કેમ ગેરઇન્સાફ આપું?"

ધનવંતરી બોલ્યોઃ "મુર્ખો તો ખરેખર મુર્ખોજ છે. તે તો પરણવાનોએ નથી. તેને કોણ છોકરી આપશે! અને મોંઘીને તો ખાવુંપીવું મળ્યું એટલે વાહ, વાહ." પછી પોતાના ભાઇ તરફ જોઇને ધનવંતરી બોલ્યોઃ "મુર્ખા, મને દાણામાંથી અરધોઅરધ નહિ આપે?

હળ વગેરે હું માંગતો નથી, અને જાનવરોમાંથી માત્ર પેલો કાબરો ઘોડો આપે એટલે થયું તેને તું હળમાં તો નાખી શકે એમ નથી."

મુર્ખાએ હસીને જવાબ દીધોઃ "ભલે ભાઈ, તું એમ રાજી થતો હોય, તો લઇ જા, હું વળી તેના બદલામાં વધારે મહેનત કરી લઇશ."

આમ ધનવંતરી પણ ભાગ લઈ ગયો. મૂરખરાજ ખેતરમાં પુષ્કળ કામ કરતો બહેરી બહેન અને એટલી મદદ કરતી બાપ અને મા ઘરડાં થયાં હતાં, એટલે ખરૂં જોતાં ધનવંતરી અને સમશેરબહાદુરને આપવા જેટલું ઘરમાં રહેલું નહતું. હવે મૂરખરાજની પાસે તો એક ઘરડી ઘોડી રહી. તેની પાસેથી લેવાય એટલું કામ લઈને આખો દહાડો ખેતરમાં મચ્યો રહેતો અને જેમ તેમ કરી માબાપનું, બહેનનું અને પોતાનું ભરણપોષણ કરતો.

પ્રકરણ ૨ જું

સેતાનનો બળાપો

ભાગ પડયા અને ભાઇઓ ન લડયા એ સેતાનને બહુ વસમું લાગ્યું. તેણે તેના ત્રણ ગુલામોને બોલાવ્યા અને બોલ્યોઃ "પેલા ગામમાં મુર્ખો ને તેના બે ભાઈઓ વસે છે. દુનિઆના સાધારણ રિવાજ પ્રમાણે તેઓએ ભાગલા પાડતાં લઢવું જોઈતું હતું. તેને બદલે તેઓ સંપીને રહે છે. આનું કારણ પેલા મુર્ખાની મુર્ખાઇ સિવાય બીજુ કાંઈ નથી. તેણે આપણું કામ બગાડયું છે, હવે તમે ત્રણ જણાઓ ત્રણ ભાઈની પાસે જાઓ અને તેઓને એકબીજા સામે એવા ચડાવો કે તેમની વચ્ચે લોહીની નદી ચાલે ત્યાં લગી લડે બોલે આ કામ તમારાથી બનશે કે નહિ ?"

તેઓ બોલ્યા "હા સાહેબ, કેમ નહિ બને," સેતાનને ગુલામોએ

જવાબ આપ્યો: 'એ તો સહેલ છે. પ્રથમ તો અમે તેઓને પાયમાલ કરીશું અને જ્યારે એકેકના ઘરમાં સુકી રોટલીનો ટુકડો સરખો પણ નહિ હોય, એટલે તેઓ ભેગા થાય એમ યુકિત કરશું. કહો પછી કેમ તેઓ અસરપરસ વઢ્યા વિના શી રીતે રહી શકવાના?"

સેતાન બોલ્યો: "શાબાશ, તમે તમારૂં કામ બરોબર સમજતા જણાઓ છો. હવે જાઓ અને તેઓના કાન બરોબર ભંભેર્યા વિના હરગીજ પાછા ન ફરશો. જો આવ્યા તો જીવતાં તમારી ચામડી ઉખેડીશ."

પછી ત્રણે ગુલામો નીકળી પડયા, અને કોણે કયાં જવું, એ વિચારવા લાગ્યા. કામ કરતાં વિવાદ વધ્યો; દરેકને સહેલામાં સહેલું કામ જોઇતું હતું. છેવટે તેઓએ ચીઠી નાંખી અને જેને ભાગે જે ભાઈ આવ્યો તેને ભંભેરવા તે તે ગુલામ ચાલી નીકળ્યો. વળી તેઓએ એવો પણ ઠરાવ કર્યો કે જેનું કામ વહેલું ફતેહમંદ નીવડે તેણે બીજાઓની મદદે જવું અને વખતો વખત અમુક જગ્યોએ મસલત કરવા એકઠા થવાનો પણ ઠરાવ કર્યો.

કેટલોક વખત વિત્યા પછી નીમેલી જગાએ ત્રણે ગુલામો એકઠા થયા. નીમેલી જગ્યા તે શ્મશાન પાસેનો પીપળો હતો.

પહેલા ગુલામે કહ્યું સમશેરબહાદુરની પાસે હું તો ઠીક ફાવ્યો છું. તે એના બાપને ત્યાં આવતી કાલે જશે."

તેના ગોઠીઆઓએ પૂછ્યું: "એ તું કેમ કરી શકયો?"

પહેલા ગુલામે જવાબ દીધો: "મેં સમશેરબહાદુરને એટલો તો ચઢાવ્યો કે તેણે આખી દુનિયા જીતી લેવાનું બીડું બાદશાહ આગળ ઝડપ્યું. આ ઉપરથી બાદશાહે સમશેરબહાદુરને ઉત્તરનો મુલક જીતવાનું ફરમાવ્યું. સમશેરબહાદુર રણે ચઢયો. પહેલીજ રાત્રે તેના દારૂમાં મેં ભેજ મેળવ્યો અને ઉત્તરના રાજાને તો ખુબ લડવઇયા બનાવી આપ્યા

લશ્કર જોતાં સમશેરના લડવૈયા બીધા. સમશેરે તોપ ચલાવવા હુકમ કર્યો, પણ તોપ શાની ચાલે? દારૂમાં તો બંદાએ પુષ્કળ ભેજ નાંખેલો. સમશેરના સીપાઇ ઘેટાંની માફક નાઠા, અને ઉત્તરના રાજાએ તેઓની પાછળ પડી કતલ ચલાવી, સમશેરની નામોશી થઇ તેની જાગીર બધી છીનવી લીધી, અને આવતી કાલે તેને તોપે ચઢાવવાનો હુકમ છે. હવે મારે એકજ દહાડાનું કામ રહ્યું છેઃ તેને હું કેદખાનામાંથી ભગાડી મૂકીશ, એટલે તે તેના બાપને ત્યાં દોડી જશે. આવતી કાલે હું છુટો થઇશ. એટલે જેને મદદ જોઇએ તે માંગજો."

પછી બીજો ગુલામ બોલ્યોઃ "ધનવંતરી મારા દાવમાં ઠીક આવી ગયો છે. મારે કોઇની મદદ નહિ ખપે. ધનાભાઇથી અડવાડિયું થોભાય તેમ લાગતું નથી. પહેલાં તો મેં એવી યુકિત કરી કે તે ખાઇ પીને ખૂબ હૃષ્ટપુષ્ટ થાય, અને લોભીઓ પણ ખૂબ બને. તેનો લોભ તો એવો વધ્યો કે બધી વસ્તુ પોતાની કરી લેવાનું તેને મન થયું. અખુટ માલ પોતાની વખારમાં ભરવામાં પોતાનો પૈસો તેણે પાણી જેમ રેડ્યો છે. હજુ એ તો ભરતો જાય છે. હવે તો તેને ઉછીના પૈસા લેવા પડે છે. તેનું કરજ તો તેની ઉપર સર્પનો ભારો થઇ પડયું છે, તેમાંથી છુટવાની તે આશા જ ન રાખે. એક અઠવાડીઆમાં તેને હુંડીઓ ભરવી પડશે. તેનો માલ બધો હું સડાવી મુકીશ પછી તો તેને તેના બાપને ત્યાં ગયેજ છુટકો છે."

હવે બન્ને જણે મૂર્ખાવાળા ગુલામને પુછ્યુંઃ "કેમ ભાઇબંધ, તારૂં કામ કેમ ચાલે છે?" ત્રીજાએ જવાબ દીધોઃ "મ્હારા કામનું ન પુછો હું તો મુવો પડયો છું. પહેલાં તો મેં મૂર્ખાની છાશને એવો કાટ ચઢાવ્યો, કે પીતાંજ પેટમાં સખત દરદ થાય પછી તેની જમીન સુકવીને પથરા જેવી કરી નાંખી, કે જેથી કોદાળીના ઘા કરતાં તેના હાથ પણ ખખડી જાય આટલું કર્યા પછી મારી ઉમેદ એવી હતી કે મૂર્ખો ખેડી નહિ શકે. તેણે તો ખેડવાનું અને ચાસ પાડવાનું

છોડયું જ નહિ. પેટમાં ઘણુંએ દરદ થાય, છતાં મુર્ખો હળ છોડેજ નહિ. એટલે મેં તેનું હળ ભાંગ્યું. મુર્ખો તો ઘેર દોડી ગયો, બીજું હળ લાવ્યો અને વળી ખેડ શરૂ કરી. એટલે હું જમીનની નીચે પેઠો, હળના દાંતા ઝાલ્યા. મુર્ખોએ તો દાંત કચરીને, વાંકા વળીને એટલું તો જોર કર્યું કે મારા હાથપણ કપાઈ ગયા, તેણે તો લગભગ આખું ખેતર ખેડી કાઢયું છે. માત્ર એક નાનકડો ચાસ બાકી છે. હવે તો તમે બેઉ મારી મદદે આવો અને આપણે મુર્ખાને પછાડીએ તો ઠીક, નહિ તો આપણી બધી મહેનત ફોગટમાં જશે મૂર્ખો જો ખેતરમાં મચ્યો રહેશે તો તેઓમાં ખરેખરો ભૂખમરો દાખલ નહિજ થાય. તે એકલો પોતાના બન્ને ભાઇનું પોષણ કરશે."

પ્રકરણ ૩ જું

જેમાં સેતાનનો પહેલો ગુલામ પણ હારે છે.

મૂરખરાજે એક નાનકડા ટુકડા શિવાય બધી જમીન ખેડી નાંખી હતી, અને હવે તે ટુકડો પુરો કરવા આવ્યો હતો. તેના પેટમાં દરદ હતું, છતાં ખેડ તો કરવી જ જોઇએ એમ તેને લાગ્યું, તેથી હળ જોડયું અને કામ શરૂ કર્યુ. એક ફેરો તો પૂરો કર્યો અને હળ પાછું વાળ્યું ત્યારે કેમ જાણે સખત મૂળીયામાં કાંઇભરાઈ ન ગયું હોય એમ તેને લાગ્યું. પરંતુ એ તો પેલો ગુલામ હતો, તેણે પોતાના પગ અંદર ભરાવી દીધા. હતા, અને હળને ખેંચી રાખવા માંગતો હતો.

મૂરખરાજે વિચાર્યું "આ તો કેવું અજાયબ જેવું! મુળીયું તો કયાંય દેખાતુ નથી. પરંતુ પેલુ હોતું જોઇએ." એમ કહી મૂરખરાજે હાથ ઉંડો નાખી આમ તેમ ફેરવ્યો. અને જે હાથમાં આવ્યું તે પકડીને ખેંચી કહાડયું. એ મુળીઆની માફક કાળુ લાગતું હતું, પણ તેના હાથમાં તે તરફડતું હતું એ તો પેલો ગુલામજ તો, મૂરખરાજ

એને હળની ઉપર ફેંકવા જતો હતો એટલામાં ગુલામ બોલી ઉઠયો. "મને ઈજા ન કરશો. હું તમે જે કહેશો તે તમારે સારૂ કરીશ."

મૂરખરાજે પુછયું, "તું મારે સારૂ શું કરી શકે છે, ?"

ગુલામે જવાબ આપ્યો, "જે તમે કહો તે."

મૂરખરાજે માથુ ખંજવાળીને કહ્યું: "મારા પેટમાં દુ:ખે છે તે તું મટાડી શકે ખરો ?"

ગુલામે જણાવ્યું: "એ હું કરી શકું છું."

મૂરખરાજે જવાબ દીધો: "ત્યારે કર;"

ગુલામે વાંકા વળી પોતાના ત્રણ પંજાથી ખોદીને ત્રણ પાંખડીવાળું એક મુળીયું ખેંચી કાંઢયુ અને તે મૂરખરાજને આપ્યું.

ગુલામે કહ્યું: "આ મુળીઆની એક પાંખડી જે માણસ ગળી જાય તેને ગમે તે દરદ હોય તે મટે છે."

મૂરખરાજે મુળીઆની એક પાંખડી લીધી. તુરતજ તેનું દરદ શાંત પડયું.

ગુલામે કહ્યું: "હવે મને જવા દો. હું ધરતી માંહે સરી જઇશ અને કદિ પાછો આવીશ નહિ."

મૂરખરાજ બોલ્યો: "ભલે જા, ઇશ્વિર સદાય તારી સાથે રહેજે."

મૂરખરાજે જેવું ઇશ્વરનું નામ દીધું કે તુરતજ જેમ પાણીમાં ફેંકેલો પથરો તળીએ જઈ બેસે, તેમ ગુલામ ધરતી માંહે પેઠો અને તેમાં માત્ર ખાડો દેખાતો રહ્યો.

મૂરખરાજે મુળીઆની બીજી બે પાંખડી પોતાની પાઘડીમાં ખોસી દીધી, અને પાછું હળ હાંકવા માંડયું. ખેતી પૂરી કરીને ઘેર ગયો. ઘોડાને છોડીને પોતે ઝુપડીમાં દાખલ થાય છે તો સમશેરબહાદુર અને તેની વહુને વાળુ કરતાં જોયાં. સમશેરની જાગીર જપ્ત થઈ હતી. અને

તે મુશીબતે કેદખાનામાંથી ભાગીને હવે પોતાના બાપની સાથે રહેવા દોડી આવ્યો હતો.

સમશેરે મૂર્ખાને દીઠો, ને જણાવ્યું: "હું તારી સાથે રહેવા આવ્યો છું. મને અને મારી વહુને જ્યાંસુધી મને બીજી નોકરી ન મળે ત્યાં સુધી ખવડાવીશ ને?"

મૂર્ખો બોલ્યો: "ભલે તમે મારી સાથે રહેજો."

પણ જ્યારે મૂરખો પાટલા પર બેસવા જતો હતો, ત્યારે સમશેરની સ્ત્રીને તો તેની વાસ ન ગમી; પોતાના પતિ પાસે જઇ બોલી ઉઠી: "હું કંઇ એ ગંદા ખેડુતની સાથે મારે વાળું કરવાની નથી." એટલે સમશેર મૂર્ખા તરફ જોઈ બોલ્યો: "મારી સ્ત્રી કહે છે કે તું તો વાસ મારે છે, મને લાગે છે કે તું બહાર બેસીને જમે તો સારૂં"

મૂર્ખાએ જવાબ દીધો: "બહુ સારૂ નહિ તો મારે ઘોડાને જોગાણ દેવા બહાર જવુંજ પડત."

પછી મુર્ખો પોતાનાં કપડાં અને થોડો રોટલો લઇને બહાર ગયો.

પ્રકરણ ૪ થું.

જેમાં બીજા ગુલામ પણ હારે છે.

સમશેરવાળા ગુલામે પોતાનું કામ પૂરૂં કર્યું એટલે અગાઉ કહેવા મુજબ મુર્ખાવાળા ગુલામને મદદ કરવા આવી પહોંચ્યો. તેણે ખેતર ઉપર આવીને આમતેમ ખુબ જોયું. પણ પોતાના ભાઈબંધને ન દીઠો. માત્ર એક ખાડોજ જોવામાં આવ્યો.

તેણે વિચાર્યું, "આ તો ચોખ્ખું દેખાય છે કે મારા ભાઇબંધ ઉપર કંઇક આફત આવેલી હોવી જોઇએ. હું હવે તેની જગ્યા લઉં. મુર્ખાએ ખેતર તો પૂરૂં કર્યું, હવે તો તેને વાડીમાં હંફાવવો જોઇશે."

વાડીમાં ગુલામે પાણીથી મુર્ખાની ગંજીઓ ભીની કરી મૂકી અને મોટું પૂર આવેલું તેથી ઉપર કાદવ પથરાયલો હતો. મુર્ખો

સવાર પડતાં દાતરડાની ધાર કાઢીને ઘાસ કાપવા ચાલ્યો. તેણે કામ શરૂ કર્યું પણ એક બે વાર દાતરડું ચલાવ્યું તેવામાં તેની ધાર વળી ગઇ, અને દાતરડું જરાએ ચાલે નહિ. મુર્ખો તોએ મંડયો રહ્યો. પણ જ્યારે દાતરડું ન ચાલ્યું ત્યારે મનમાં બોલી ઉઠયો "આમ કાંઇ વળવાનું નથી. હું ઘેર જાઉં, ધાર કાઢવાનાં હથિયાર લઇ આવું અને સાથે ટુકડો રોટલો પણ લાવું, એક અઠવાડિયું જાય તો પણ શું થયું ? ઘાસ તો કાપ્યેજ છુટકો છે."

ગુલામ આ સાંભળી રહ્યો ને મનમાં બબડી ઉઠયો "આ મુર્ખો ચીકટ માણસ છે. મારાથી આમ તો તેને નહિ પહોંચી વળાય હવે બીજી યુક્તિ રાખવી પડશે.

મૂર્ખો પાછો ફર્યો, દાતરડાની ધાર કાઢી અને ઘાસ કાપવું શરૂ કર્યું. ગુલામે ઘાસમાં પેસીને દાતરડાની અણી પકડવા માંડી. આથી મુર્ખાને મહેનત તો બહુજ પડી. પણ જ્યાં બહુ ભેજ હતો, તે નાના ટુકડા સિવાય બધો ભાગ તેણે પુરો કર્યો. હવે ગુલામ કાદવમાં પેઠો અને મનની સાથે નિશ્ચય કર્યો કે પોતાના પંઝા કપાય તો ભલે, પણ મૂર્ખાને ત્યાં તો ઘાસ કાપવા નજ દેવું.

મૂર્ખો ત્યાં પહોંચ્યો. ઘાસ ઓછું હતું તો પણ દાતરડું ચલાવતાં બહુ મહેનત પડતી હતી. આથી મૂર્ખો બહુ ગુસ્સે થયો અને પોતાનું બધું જોર વાપરીને દાતરડું ચલાવવા લાગ્યો. ગુલામ પાછો પડયો. મૂર્ખાના જોરની આગળ તેનું કંઇ વળ્યું નહિ. એટલે તે ઝાડીમાં ભરાઇ ગયો. મૂર્ખાએ દાતરડું ઉગામ્યું તે ઝાડીમાં ભરાયું અને ગુલામની અરધી પુંછડી કપાઇ, મૂર્ખાએ કાપવાનું પૂરૂં કર્યું. મોંઘીએ ઘાસ એકઠું કર્યું અને મૂર્ખો પોતે બાજરી લણવા ચાલ્યો. પણ અરધ પુંછડીઓ ગુલામ ત્યાં પહેલો પહોંચી ગયો હતો. તેણે એવી હાલત કરી હતી કે મૂર્ખાનું દાતરડું કામમાંજ ન આવે. મૂર્ખો ઘેર દોડી જઇને બીજું હથિઆર લાવ્યો અને બાજરી પૂરી કરી નાંખી.

મૂર્ખે વિચાર કર્યો: "હવે હું બીજા ભાગ ઉપર જાઉં."

અરધ પુંછડીઆએ આ સાંભળ્યું અને મનમાં વિચાર્યું: "ઘાસમાં ને બાજરીમાં તો મૂર્ખાને ન પહોંચાયું; હવે જોઉં છું આમાં શું થાય છે!"

બીજી સવારે મૂર્ખો બહુજ વહેલો જઇ પહોંચેલો હોવાથી અરધ પુંછડીઓ પહોંચે તે પહેલાં મૂર્ખે પોતાનું કામ પુરૂં કર્યું હતું. અરધ પુંછડીઓ ગભરાયો અને ખીજાયો. તેણે કહ્યું "મૂર્ખાએ તો મને બધે હરાવ્યો અને થકવ્યો. આ તો ખરેખર મૂર્ખો જ. મૂર્ખાને કંઇ શીંગડાં હોય? એવકુફ પુરૂં સુતો પણ નથી. એને તે કેમ પહોંચી વળાય? હવે તો હું દાણાના ઢગલામાં પેસી જાઉં અને બધા સડવી દઉં."

આમ વિચારી અરધ પુંછડીઓ દાણાના ઢગલામાં પેઠો દાણા સડવા લાગ્યા. તે દાણાને તેણે ગરમ કર્યા તેથી પોતાને પણ ગરમી છુટી તેથી તેમાં ઉંઘી ગયો.

મૂર્ખો મોંઘીની સાથે ઘોડી જોડીને ચાલ્યો. દાણા ગાડામાં નાંખવા લાગ્યો. બે ઝપાટા પૂરા કર્યા અને ત્રીજી વખત ભરવાને જાય છે તો દાંતલો અરધ પુંછડીઆની પીઠમાં ગરી ગયો. ઉંચકે છે તો દાંતલા ઉપર તેણે અરધ પુંછડીઆને તરફડતો ને નીકળી પડવાનો પ્રયત્ન કરતો દીઠો.

તેને જોઇને મૂર્ખો બોલી ઉઠયો "અરે અલ્યા! પાછો તું આવ્યો કે!"

અરધ પુંછડીઆએ કહ્યું: "હું તે નહિ. પેલો તો મારો ભાઇ હતો હું તો તારા ભાઈ શમશેરની પુંઠે હતો."

"મૂર્ખો કહે "ભલે, તું ગમે તે હોય, તારી પણ એજ વલે થશે." એમ કહીને મુર્ખો તેને ગાડીની સાથે અફળાવા જતો હતો તેટલામાં તેણે કહ્યું: "મને તમે જવા દો; હું ફરી નહિ આવું અને તમે જે કહો તે કરૂં."

મુર્ખાએ પુછયુંઃ "તું શું કરી શકે છે?" ગુલામે જવાબ દીધો "તમે કહો તેમાંથી હું સીપાઈ બનાવી શકું છું."

મુર્ખે કહ્યુંઃ "તે મારે શું કામના?" ગુલામે કહ્યુંઃ "તમે જે ચાહો તે તેની પાસે કરાવી શકો છો."

મુરખે પૂછયુંઃ "તેઓ ગાઇ શકે ખરા?"

ગુલામ કહેઃ "હા."

મુરખે કહ્યુંઃ "ભલે ત્યારે થોડા બનાવ." ગુલામે પછી કેટલાંક બાજરાનાં કુંડાં લીધાં અને પોતાને હાથે પછાડીને જણાવ્યુંઃ 'આમ તેને પછાડો અને હુકમ કરો એટલે કુંડાંમાંથી સીપાઈ પેદા થશે."

મુર્ખાએ તેમ કર્યું અને કુંડાંનાં સીપાઇ બન્યા. તેમાં એક નગારચી અને શંખ ફુંકનારો પણ હતા. આને જોઇ મુર્ખાએ હસી દીધું અને કહ્યુંઃ "વાહ! આતો ઠીક છે છોડીઓ તમાસો જોઈ રાજી થશે."

અરધ પુંછડીઆએ કહ્યુંઃ "હવે મને જવાની પરવાનગી આપો."

મુરખે કહ્યુંઃ "એમ નહિ જવાય. બાજરીના કુંડાંના સીપાઇ બનાવું તે મને મોંઘા પડે. મારે તો ઠુંઠાનાં બનાવવાં છે. સીપાઇમાંથી પાછાં ઠુંઠાં કેમ બનાવવાં એ પણ તારે શીખવાડવું જોઇશે." એટલે અરધ પુંછડીઆએ સીપાઇનાં ઠુંઠાં બનાવવાની રીત પણ શીખવી, અને જવાની રજા માંગી.

મુર્ખાએ તેને રજા આપી, અને અગાઉ જેમ કહ્યુંઃ "ઇશ્વર તારી સાથે સદાય રહેજો." મુર્ખાએ ઇશ્વરનું નામ લીધું તેવોજ અરધ પુંછડીઓ ગુલામ તેના ભાઈબંધની માફક જમીનમાં પેઠો અને માત્ર ખાડોજ જોવાનો રહ્યો.

હવે મુર્ખો ઘેર આવે છે તો તેના ભાઇ ધનવંતરી અને તેની વહુને જોયાં. બન્ને વાળુ કરતાં હતાં. ધનવંતરીથી તેનું કરજ ચુકવી શકાયું નહોતું. લેણદારોની પાસેથી ભાગીને બાપને ઘેર રહેવા આવેલો

હતો. મુર્ખાને જોઇને તેણે કહ્યું: "ભાઈ હું ધંધો પાછો શરૂ કરી શકું ત્યાં લગી મને અને મારી સ્ત્રીને તારે ત્યાં રહેવા દેજે."

મુર્ખાએ જવાબ દીધો: "ભલે સુખેથી રહો."

પછી મુર્ખો લુગડાં ઉતારી જમવા બેઠો, ધનવંતરીની વહુ બોલી ઉઠી: "મુર્ખો તો પસીનાથી ભીંજાયલો છે. તેની પડખે બેસી આપણે કેમ જમીએ?" તેથી ધનવંતરીએ તેને બહાર જઈ ખાવા કહ્યું.

મુર્ખો કહે "એ બહુ ઠીક વાત છે, મારે હજી બહુ કામ પણ છે." એમ બોલી થોડો રોટલો લઇ બહાર ગયો.

પ્રકરણ ૫ મું.

જેમાં ત્રીજો ગુલામ પણ હારે છે.

ધનવંતરીવાળો ગુલામ પણ છુટો થવાથી કરાર પ્રમાણે પોતાના ભાઇબંધને મદદ કરવા આવી પહોંચ્યો. ખેતર પર આવતાં અને શોધ કરતાં તેણે તો કોઇને નહિ જોયા. માત્ર એક ખાડોજ દીઠો. તેથી તે વાડીમાં ગયો, ત્યાં જોયું તો ભેજ વાળી જગ્યામાં પુંછડી જોઇ, અને જ્યાં બાજરીનાં ડુડાં હતાં ત્યાં બીજો ખાડો દીઠો, તેણે મનમાં વિચાર્યું : " મારા ભાઇબંધોને કંઇ પણ નુકસાન પહોંચ્યું છે એમાં તો શક નથી. મારે હવે તેઓની જગ્યા લેવી જોઇએ. જોઉ કે હું મૂરખરાજને ભમાવી શકુ છું કે નહિ?"

હવે આ ગુલામ મૂરખરાજને શોધવા ગયો. મૂરખરાજે ઘણાં ઠેકાણાં સર કર્યાં હતાં, અને હવે તે ઝાડ કાપતો હતો બે ભાઇઓ તેની સાથે રહેતા હતા તેને ઘરમાં સંકડાશ લાગતી હતી; તેથી ઝાડો કાપીને બીજાં ઘર બનાવવાનું તેઓએ મુર્ખાને કહ્યું હતું. ગુલામ ઝાડો તરફ આવ્યો અને ડાળીઓમાં ભરાઈ બેઠો, અને મુર્ખાના કામમાં વિઘ્ન નાંખવું શરૂ કર્યું. મુર્ખાએ એક ઝાડનું થડ તળેથી એવી રીતે

કાપ્યું કે તે કયાંએ ગુંચવાયા સિવાય ખાલી જમીન પર પડે, પણ ગુલામની કરામતથી તેમ નહિ પડતાં એ તો બીજા ઝાડોના ડાંખળામાં ભરાયું. મુરખે એક વાંસ કાપીને તે વડે તે થડને જમીન ઉપર લાવવા માડયું. કેટલીક મુશ્કેલી વેઠયા પછી તેની મહેનત સફળ થઇ. હવે તે બીજા ઝાડ તરફ ગયો, અને પછી ત્રીજા ઉપર. બધામાં પુષ્કળ મહેનત પડી.

મુર્ખાની ઉમેદ તો એવી હતી કે સાંજ પડતાં પચાસેક નાનાં ઝાડ કાપી લઇશ. પણ તેટલા વખતમાં તેણે તો ભાગ્યેજ છ કાપ્યાં. તે ખૂબ થાકયો હતો અને તેના પસીનાની વરાળ એટલામાં ફેલાઇ રહેલી છતાં તેણે તો કામ છોડયું નહિ. તે બીજું ઝાડ કાપવા ગયો પણ તેની પીઠ એટલી બધી દુઃખવા લાગી કે તે ઉભો રહી ન શકયો. કુહાડી થડમાં ભરાવી રાખી જરા આરામ લેવા બેઠો. મુર્ખાને થાકેલો જોઈ ગુલામ મનમાં ફૂલાયો અને વિચારવા લાગ્યોઃ "આખરે મુર્ખો થાકયો તો ખરો. હવે તે મૂકી દેશે એટલે હું પણ જરા થાક ખાઉં."

આમ વિચારી તે એક ડાળ ઉપર બેઠો પણ મુર્ખો તો તેટલામાં ઉભો થયો, કુહાડી ખેંચી કાઢી, અને જોરથી ઉગામી ને એવા તો ઝપાટાથી મારી કે થડ તુરતજ તૂટી ગયું અને જમીન પર પડયું. ગુલામને તો આવી આશા જરાયે નહોતી, તેના પગ ખેંચી લેવા જેટલો વખત નહોતો રહ્યો. તેની એક ડાળીમાં તેનો પંજો ભરાયો. મૂર્ખો ડાળીઓ કાપવા જતો હતો તેટલામાં તેણે ગુલામને જોયો અને તે આશ્ચય પામીને બોલ્યોઃ "ઓ! સેતાન, તું વળી પાછો આવ્યો કે?" ગુલામે જવાબ દીધો "હું તો બીજો છું. હું તમારા ભાઇ ધનવંતરીના સાથે હતો.

મૂર્ખો બોલ્યોઃ "તું ગમે તે હો, પરંતુ તારાયે એજ હાલ થયા." એમ કહી મુરખે કુહાડી ઉગામી અને મારવા જતો હતો તેટલામાં ગુલામ કરગરવા લાગ્યોઃ "મને ન મારો, અને તમો કહેશો તે હું કરીશ."

મુર્ખો બોલ્યોઃ "તું શું કરી શકે છે?"

ગુલામ બોલ્યોઃ "તમો કહો તેટલા પૈસા બનાવી શકું છું"

મુર્ખો બોલ્યોઃ "ઠીક છે. જોઇએ, બનાવ." એટલે ગુલામે પૈસા કેમ બનાવવા તે બતાવ્યું. તેણે કહ્યુંઃ "પેલા ઝાડનાં પાતરાં લઇને તમારા હાથમાં ચોળો એટલે તમારા હાથમાંથી સોનાનાં ફુલ ખરશે."

મુર્ખે પાતરાં લીધાં, હાથમાં ચોળ્યાં અને સોનાનાં ફુલ પડવા લાગ્યાં. મુર્ખો બોલી ઉઠયોઃ "આ તો મઝેનું કામ થયું. હવે મારા માણસો પોતાના બચેલા વખતમાં એનાથી રમશે."

ગુલામ બોલ્યોઃ "હવે મને રજા આપો." મૂર્ખે રજા આપી અને કહ્યુંઃ "ઇશ્વિર તારી સાથે વસજો." એટલું મુર્ખો બોલ્યો કે તુરત ગુલામ જમીન તળે પેસી ગયો અને માત્ર એક ખાડોજ રહ્યો.

પ્રકરણ ૬ ઠું.

નિર્દોષ ઉજાણી.

ભાઇઓએ તો ઘરો બાંધ્યાં, અને નોખા રહેવા લાગ્યા. મુર્ખાએ લણવાનું કામ પૂરૂં કર્યું. અને તેણે એક તહેવારને દિવસે તેના ભાઇઓને નોતર્યા. પરંતુ તેઓ ન આવ્યા. તેઓ બોલ્યાઃ "ખેડુત તહેવાર કેવો રાખે તે આપણે કયાં નથી જાણતા? ત્યાં જઇને શું કરીએ?"

તેથી મુરખાએ આસપાસના ખેડુતો અને તેની સ્ત્રીઓને બોલાવ્યાં. તેઓને જમાડયા પછી મુરખાએ તેઓને સોનાનાં ફુલ આપ્યાં. સોનાનાં ફુલ જોઇને એક પર એક અથડાવા લાગ્યાં. અને એક બુઠ્ઠી તેમાં કચડાઇ પણ મુઇ. તેથી મુર્ખો બોલ્યોઃ "તમો કેવાં બેવકુફ છો, તમારે વધારે જોઇએ તો હું વધારે આપું." અને એમ કહીને તેણે ખૂબ ફેંકયાં. પછી છોકરાઓ ગાવા-નાચવા લાગ્યા. મુરખો બોલ્યો "તમને ગાતાં આવડે છે? જુઓ બતાવું." એમ

કહી તેણે તો ખડમાંથી સિપાઇઓ બનાવ્યા, અને તેઓ ઢોલ શરણાઇ વગાડવા લાગ્યા. આમ થોડી વાર ગમ્મત કરાવીને પાછા સિપાઇઓને ખેતરમાં લઈ ગયો અને તેનું ખડ બનાવીને ફરીથી ગંજી ખડકી લીધી. પછી થાકયો પાકયો ઘેર ગયો અને તબેલામાં સૂતો.

પ્રકરણ ૭ મું.

સિપાઇ અને સોનાના ઘરાકો.

સમશેરબહાદુરે આ બધી હકીકત વિષે બીજે દહાડે સાંભળ્યું અને મૂરખરાજની પાસે બીજી સવારે ગયો. તેણે પૂછયું "તને સિપાઇઓ કયાંથી મળ્યા અને તું કયાં લઈ ગયો એ તું મને કહે." મૂરખરાજ બોલ્યોઃ "તેની તારે શી પરવા ?" સમશેર બોલ્યોઃ "મારે શી પરવા ? સિપાઇઓ આપણી પાસે હોય તો આપણે ગમે તે કરી શકીએ આપણે રાજ્ય સુદ્ધાં મેળવી શકીએ."

મૂરખરાજને આશ્ચર્ય લાગ્યુ અને બોલ્યોઃ "જો એમજ છે તો મને તેં અગાડી કેમ ન કહ્યું ? તું કહે એટલા સિપાઇ હું બનાવી શકું એમ છે ઠીક થયું કે મ્હેને અને મેં મળીને ફુંડાં એકઠાં કર્યાં છે." પછી મુર્ખો તેના ભાઇને કોઠાર પાસે લઇ ગયો, અને બોલ્યોઃ "જો હું સિપાઇ તો બનાવું છું પણ તારે તેઓને તરતજ લઈ જવા કારણ કે જો તેઓને ખવડાવવું પડે તો તેઓ એક દહાડામાં ગામનો દાણો પૂરો કરી નાંખે."

સમશેરે સિપાઇઓને લઇ જવાનું વચન આપ્યું. મુર્ખે સિપાઇ બનાવવાનું શરૂ કર્યું. ભોંય ઉપર તેણે ફુંડાં ની એક ભારી પછાડી અને એક પલટણ તૈયાર થઇ. બીજી ભારી પછાડી અને બીજી પલટણ ઉભી થઇ. આમ કરતાં આખું ખેતર ભરાઇ રહ્યું. પછી મુર્ખે પૂછયુંઃ "હવે તો બસ થયું કે નહિ ?"

સમશેર ગાંડોતુર થઇ બોલી ઉઠયો, " હવે બસ, ભાઇ તારો હું પાડ માનું છું. " મુર્ખે જવાબ વાળ્યો " ઠીક, તને વધારે જોઇએ તો મારી પાસે આવજે અને હું વધારે બનાવી આપીશ. આ મોસમનો પાક સારો ઉતર્યો છે એટલે કુંડાં પુષ્કળ છે."

સમશેર આ પલટણોનો સેનાપતિ બન્યો, અને લડાઇ કરવા ચાલ્યો. તેટલામાં ધનવંતરી આવ્યો. તેણે પણ ગયા દહાડાની વાત સાંભળી હતી અને હરખાતો હરખાતો તેના ભાઇને પૂછવા લાગ્યો. " તને સોનું કયાંથી મળે છે એ મને તું કહે. જો મારી પાસે ભરપુર સોનું હોય તો હું તેમાંથી આખી દુનિયા ખરીદી લઉં."

મુર્ખો તો વળી તાજ્જુબ થયો અને બોલ્યોઃ " તેં મને પહેલું કહ્યું હોત તો તને હું સોનાના ઢગલા ને ઢગલા આપત. હવે પણ જોઇએ તેટલું માંગ."

ધનવંતરી આ સાંભળી ગાંડોતુર બની ગયો અને બોલી ઉઠયો " હાલ તો તું મને ત્રણ ટોપલી ભરીને આપ એટલે બસ છે. મુર્ખે કહ્યું " ઠીક છે. ત્યારે ચાલો આપણે ખેતરમાં જઇએ. હું ગાડી પણ જોડું. કેમકે એટલું સોનું તારાથી કાંઇ ઉંચકી શકાશે નહિ. "

પછી તેઓ ;ખેતર તરફ ગયા. ટેકરાને કેટલાંક પાંતરાં ઘસ્યાં અને સોનાનો મોટો ઢગલો થયો. પછી ધનવંતરી તરફ જોઈ બોલ્યો: " આટલું બસ થશે કે નહિ ? "

ધનવંતરી બોલ્યો: " તેં તો બહુ કરી. હાલ તુરતને સારૂં તો આટલું સોનું બહુ થશે. તારો પાડ હું કદી ભૂલીશ નહિ. " મુર્ખે જવાબ દીધોઃ " મારી પાસે પાંતરાં પુષ્કળ છે. વધારે ખપ પડે તો આવજે, એટલે બીજું સોનું ઘસી કહાડીશ. " ધનવંતરી ઢગલો લઇ ··ર કરવા ચાલ્યો.

આમ એક તરફથી સમશેર લડાઇમાં અને ધનવંતરી વેપારમાં એમ બન્ને ભાઇ મચ્યા. સમશેરે એક રાજ્ય જીતી લીધું અને ધનવંતરીએ પુષ્કળ દોલત મેળવી. બંને ભાઇ પછી ભેળા થયા અને સમશેરે ધનવંતરીને કહ્યું: "મારી પાસે રાજ્ય તો છે, પણ સિપાઇઓને નિભાવવા જેટલા પૈસા નથી." ત્યારે ધનવંતરી બોલ્યો: મારે પૈસાની ખોટ નથી. પણ રખવાળની ખોટ છે." આ સાંભળી સમશેર બોલી ઉઠયો "ચાલો ત્યારે આપણે પાછા મુરખા પાસે જઇએ" હું વધારે સિપાઈ બનાનવાનુ કહીશ અને તું તેને સોનું ઘસી કહાડવાનું કહેજે, મારા સિપાઇ તું લઇ જજે એટલે તેઓ તારી દોલતની રખેવાળી કરશે. અને હું સોનું લઇશ એટલે તેમાંથી મારા સિપાઇઓ ખાશે."

આમ મસલત કરી બંને જણા મૂર્ખા પાસે ગયા, સમશેરે વધારે સિપાઇની માંગણી કરી. મુર્ખો માથું ધુણાવી બોલ્યો: "હું હવે બીજા સિપાઇ નહિ બનાવું."

સમશેર બોલ્યો "પણ તેં તો મને વચન આપ્યું હતું."

મુર્ખે જવાબ આપ્યો: "હા એ ખરૂં, પણ હું હવે વધારે બનાવવાનો નથી."

સમશેર બોલી ઉઠયો: "શું કામ હવે નહિં બનાવે?"

મુર્ખે જવાબ વાળ્યો, "તારા સિપાઇઓએ એક માણસને મારી નાખ્યો તેથી એક દહાડો હું હળ ખેડતો હતો તેટલામાં મેં રસ્તેથી જતી એક ઠાઠડી જોઈ. પૂછપરછ કરતાં માલુમ પડયું કે તારા સિપાઇઓએ એક બાઇના ધણીને લડાઇમાં મારી નાખ્યો હતો. હું તો ત્યાં લગી એમ સમજતો કે સિપાઇઓનુ કામ ગાવા બજાવવાનુ હતું. પરંતુ તેઓ તો માણુસ મારા દેખાય છે. એટલે હવે હું એક પણ સિપાઈ બનાવવાનો નથી.

ધનવંતરીને પણ મુર્ખાએ સોનું બનાવી આપવાની ચોખ્ખી ના પાડી, અને કારણ બતાવ્યું કે ધનવંતરીના પૈસાથી એક પાડોશીને ઘેર એક ગાય ખોવી પડી હતી.

ધનવંતરીએ તેનુ કારણ પૂછ્યું, મૂરખે કહ્યું " મારા એક પાડોશીને ઘેર એક ગાય હતી. તેનું દૂધ દહીં તેનાં છોકરાંઓને સુખેથી મળતું હતું. એક દહાડો તે છોકરાંઓ મારી પાસે દૂધ માંગવા આવ્યાં. તેઓને પૂછતાં મને માલુમ પડયું કે તારો ખજાનચી છોકરાંઓની માને સોનાની ત્રણ લગડીએ આપીને ગાય લઇ ગયેલો. તેથી છોકરાંઓ દૂધ વિનાનાં થઇ રહેલાં હતાં. મેં તો એમ ધાર્યું હતું કે સોનાના લખોટા બનાવી તું રમશે, પણ પરિણામ તો વિપરીત આવ્યું. બિચારા બાળક છોકરાંઓ ગાય વિનાનાં થઇ દૂધની તંગીમાં આવી પડયાં એટલે હવે મારી પાસેથી સોનું મેળવવાની આશા ફોકટ સમજવી."

નિરાશ થઇ બંને ભાઇ પાછા ફર્યા અને પોતાની મુસીબતનો વિચાર કરવા લાગ્યા. સમશેરે ધનવંતરીને કહ્યું: " મારા સિપાઇનિ નિભાવવા જેટલા પૈસા તું મને આપ હું તને મારૂં અડધું રાજ્ય આપું એટલે તારી દોલતનું રક્ષણ થશે, "

ધનવંતરીને આ સૂચના ગમી. ભાઇઓએ પોતાની પાસે હતું તેના ભાગ પડયા. હવે બંને રાજ્યવાળા થયા અને બંનેની પાસે પૈસો એકઠો થયો.

પ્રકરણ ૮ મું.

જેમાં મૂરખરાજ રાજા થાય છે.

મૂરખરાજ શાંતિથી પોતાને ઘેર રહેતો હતો. પોતાના ઘરમાં માબાપનુ ભરણ પોષણ કરતો અને મૂંગી બ્હેનની સાથે ખેતરમાં

કામમાં મચ્યો હતો. એક દહાડો તેનો કૂતરો બીમાર થયો અને મરવાની અણીપર આવ્યો, મૂર્ખાને દયા આવી, અને તેને રોટલીનો ટુકડો આપ્યો. આ રોટલીના ટુકડો તેણે પોતાની ટોપીમાં ઘાલ્યો હતો તેની ટોપીમાં પેલા ગુલામે આપેલા મુળીયાં પણ મુર્ખો રાખતો, આમાંનુ મુળીયું રોટલીના કકડાની સાથે પડી ગયું. કુતરો રોટલીની સાથે તે પણ ગળી ગયો અને તુરતજ સાજો થઇ, રમવા, ભસવા અને પુંછડી હલાવવા મંડી ગયો. મૂર્ખાનાં માબાપ આ જોઇ આશ્ચર્ય પામ્યાં અને પૂછ્યું " આ કુતરાને તેં કઇ રીતે સાજો કર્યો ? "

મૂર્ખે જવાબ આપ્યો: " હરકોઈ પણ દરદ મટાડવાને સારૂ મારી પાસે બે મુળીયાં હતાં તેમાંથી એક આ કુતરો ગળી ગયો તેથી તે સાજો થયો છે. "

આ સમયે મૂર્ખાના ગામના બાદશાહની દિકરી માંદી હતી. બાદશાહે એવો ઢંઢેરો પીટાવ્યો હતો કે જે માણસ તે બાઇને સાજી કરે તેને ઇનામ મળશે અને જો તે માણસ કુંવારો હશે તો તે છોકરી તેને પરણશે.

આ ઢંઢેરાની વાત મૂર્ખાના બાપે મૂર્ખાને કરી અને કહ્યુ " બેટા તું રાજાને ત્યાં જા. તારી પાસે મુળીયું છે તે તેની છોકરીને આપજે, અને આથી તું સુખી થશે. "

મૂર્ખો બોલ્યો: ઠીક બાપા. હું જાઉ છું. "

મૂર્ખો જવાને તૈયાર થયો. માબાપે તેને શણગાર્યો. જેવો તે બહાર નીકળ્યો તેવોજ તે એક લકવો થયેલ હાથવાળી ભિખારી ઓરતને મળ્યો. મૂરખાને જોઈ આ ઓરત બોલી: મેં સાંભળ્યું છે કે તમારી પાસે દરદો મટાડવાની અકસીર દવા છે. ભાઈ સાહેબ, મારો હાથ મટાડો. હું મારાં કપડાં પણ મારે હાથે પહેરી શકતી નથી. "

મૂર્ખો બોલ્યોઃ “ ઠીક છે. ” એમ કહી તેણે મુળીચું ભિખારણને આપ્યું. તે ગળી ગઇ. અને તેને લકવો દૂર થયો મૂરખાને આશીર્વાદ આપી તે ચાલતી થઈ. મૂરખાનાં માબાપ રાજાને ત્યાં તેની સાથે જતાં હતાં જ્યારે મૂરખે આમ તેનુ મુળીયું ભિખારણને આપી દીધું અને તેની પાસે કંઇજ ન રહ્યુ એમ જોયું ત્યારે તેઓ દિલગીર અને ગુસ્સે થયાં

તેઓ બોલ્યાં ભાઇ તને ભિખારણ ઉપર દયા આવી. રાજાની દિકરી સારૂ તુ બીલકુલ દિલગીર થતો નથી? ” મુરખાને તો તેની પણ દિલગીરી હતી પણ તેની સામે આવી ઉભેલી ભિખારણને તે કેમ કાઢી મૂકે? મુર્ખો ગાડી જોડી તેમાં કુંડા નાખી ચાલવા લાગ્યો. બાપે પૂછયું કેમ અલ્યા કયાં જાય છે? ”

મૂરખે જવાબ આપ્યો “ રાજાની દીકરીની દવા કરવા ”

“ પણ તારી પાસે તો દવા કાંઈ રહી નથ ” એમ બાપ બોલી ઉઠયો.

મૂર્ખે ધીમેથી જવાબ આપ્યો. “ બાપા તમે ફિકર ન કરો. બધું સારૂ થઈ રહેશે. ” પછી તે રાજાને મહેલે ગયો, અને જેવો તે ઉંબરા પાસે પહોંચ્યો કે તરત રાજાની દીકરી સાજી થઇ. રાજા તેથી ખુશી થયો. તેણે આ મૂર્ખાને પોતાની પાસે તેડાવ્યો. અને તેને ભારે પોષાક પહેરાવી રાજા બોલ્યો “ તમે આજથી મારા જમાઈ છો ”

મૂર્ખે કહ્યું: “ જેવી આપની મરજી. ”

પછી મૂરખરાજના વિવાહ થયા, થોડા વખત પછી રાજા મરણ પામ્યો. રાજાને કુંવર ન હોવાથી મૂરખરાજ ગાદીપતિ થયો. આમ ત્રણે ભાઇ બાદશાહી ભોગવતા થયા.

પ્રકરણ ૯ મું.

મૂરખરાજની રાજ કરવાની નવી રીત.

આમ ત્રણે ભાઇઓ રાજકર્તા થઇ રહ્યા. સમશેરબહાદુર આબાદ થયો. કુંડલાના સિપાઇ વડે બીજા સિપાઇઓ પણ મેળવી શકયો. ઘર દીઠ એક સિપાઇ આપવાની રૈયત ઉપર ફરજ પાડી. આમ તેની પાસે સિપાઇઓની ઠીક સંખ્યા જામી. અને જો કોઈ તેની સામે થાય તો તે તુરત જ તેની સાથે લઢી પોતાનુ ધાર્યું કરતો. આથી તેના મનમાં એવો ભરોસો આવ્યો કે આવી સ્થિતિ હંમેશાં નભી રહેશે.

ધનવંતરી પણ સુખે દિવસ ગાળવા લાગ્યો. મૂર્ખાની પાસેથી મળેલા પૈસામાં પણ વધારો કર્યો. પોતાના રાજનું બંધારણ બાંધ્યું. લોકો ઉપર કર નાંખી ખજાનો વધાર્યો. માથા દીઠ વેરો નાખ્યો. ગાડીઓવાળા પાસેથી તથા જોડા વગેરે વસ્તુઓ વેચનાર પાસેથી પણ કર લીધા. બધા તેની ગરજ ભોગવતા થઈ પડયા એટલે તેને પણ વિશ્વાસ બેઠો કે તેની સ્થિતિ સદાયે કાયમ રહેશે.

મૂરખરાજ તો રાજ્યનો માલિક બન્યા છતાં, હતો તેવો રહ્યો. પોતાના સસરાની મરણ ક્રિયા કરીને પોતાના રાજ્યનો ઝભ્ભો ઉતારી કોરે મૂકી દીધો, અને પોતાની પાણકોરાની બંડી અને ઓખાઈ જોડા ફરી ધારણ કર્યા. અને ખેતરમાં કામ કરવાનું ફરી શરૂ કર્યુ. તેનાં માબાપ અને તેની બ્હેન મોંઘી તેની સાથેજ રહ્યાં

લોકો કહેવા લાગ્યા કે “આપ તો હવે બાદશાહ છો. આપને આમ કરવું ઘટે નહિ.”

મૂર્ખે કહ્યું: “ત્યારે શું રાજા ખાય નહિ? અને જો ખાય તો કામ ન કરે?”

જે ધોરણે મૂરખરાજે વહેવાર રાખ્યો હતો તેમાં પૈસાની લેવડ દેવડનો અવકાશ રહ્યો નહિ. તેથી સસરાના વખતમાં ચોવડીઆ અમ-

લદારો આવીને કહેવા લાગ્યા. "નામદાર નોકરોના પગાર આપવાને સારૂ ખજાનામાં પૈસા નથી."

મૂરખરાજે જવાબ આપ્યો. "ત્યારે તેઓને પગાર નહિ આપવા."

એક અમલદાર બોલી ઉઠ્યો. "આ પ્રમાણે તો કોઇ નોકરી નહિ કરે."

મૂરખરાજ બોલ્યોઃ "ભલે, આપણને તેઓની નોકરીનું કામ નથી. તેઓ જમીન ખેડશે તો બસ થશે. અને તેટલુંએ નહિ કરે તો ભૂખે મરશે."

વળી લોકો મૂરખરાજની પાસે ન્યાય કરાવવા આવતા ત્યારે તેના ન્યાયનું ધોરણ વિચિત્ર લાગતું.

એક વેળા એક શેઠીઓ પોતાના ઘરમાં થએલી ચોરીની રાવ લાવ્યો.

મૂરખરાજે ઇન્સાફ આપ્યોઃ "જે માણસ પૈસા ચોરી ગયો તેને તેની જરૂર હશે, એટલે ફરીઆદીએ શાન્તિ રાખવી ઘટે છે."

આમ થવાથી લોકોમાં મૂરખરાજ નામ પ્રમાણે ગુણવાળો ગણાવા લાગ્યો. એક વેળા તેની રાણીએ તેને કહ્યું: "તમને તો બધા તમારા નામ પ્રમાણે ગુણ છે એમ માને છે."

મૂરખરાજે જવાબ આપ્યો "એ તો ભલી વાત થઇ."

રાણી કાંઇક વિચારમાં પડી ખરી. પણ પોતે મૂર્ખાના જેવી સાદી ને ભલી હતી. એટલે મૂર્ખાના જવાબથી નારાજ ન થઇ. મનમાં તેણે વિચાર્યું "શું હું મારા ધણીની સામે થાઉં? એ તો બનેજ કેમ? જેમ સોય ચાલે તેમ દોરી તો તેની પાછળ ચાલશેજ." તેથી તે મોંઘીની પાસે ખેતરનું કામ શીખવા લાગી, તે કામમાં પાવરધી થઇ, અને પોતાના ધણીને કામમાં મદદ કરવા લાગી.

પરિણામ એ આવ્યું કે, " ડાહ્યા ડમરાઓ મૂર્ખાનું રાજ્ય છોડી ચાલ્યા ગયા, માત્ર સાદા રહ્યા. કોઈની પાસે ધન દોલત ન મળે, મહેનત મજુરી કરી પોતાનું પોષણ કરવા લાગ્યા. અને તે ગામમાં વખતો વખત સાધુ પુરુષો ચઢી આવતા, તેઓની આ બધા માણસો આગતાસ્વાગતા કરતા.

પ્રકરણ ૧૦ મું.

જેમાં સેતાન પોતે કામ કરે છે.

સેતાન તો તેના ગુલામોની રાહ જોઇ રહ્યો હતો કે તેઓ મૂરખરાજ અને તેના ભાઇઓને પછાડવાના ખબર ક્યારે લાવે ? પણ ખબર તો ન આવ્યા. તે પોતે તપાસ કરવા નીકળી પડયો, ખૂબ ઢુંઢતાં ત્રણ ગુલામોને જોવાને બદલે તેણે તો ત્રણ પાતાળીયા ખાડા જોયા.

આથી તેણે વિચાર્યું કે,– " એટલું તો ચોખ્ખું દેખાય છે કે ગુલામો પોતાના પ્રયત્નમાં સફળ નથી થયા. હવે તો મારે જાતે ગયે છુટકો છે. "

પછી તે પેલા ભાઇઓને શોધવા ગયો, તેણે જોયું કે તે પોતાને અસલ ઠેકાણે નહતા, અને ત્રણે જણ રાજ્ય કરતા હતા. આ તેને બહુ દુઃખ રૂપ થઇ પડયું. પહેલો તે સમશેરને ત્યાં ગયો. સેતાને સેનાધિપતિનો વેષ લીધો હતો. સલામ કરીને સેતાન બોલ્યો " મહારાજાધિરાજ મેં સાંભળ્યું છે કે આપ બહાદુર લડવૈયા છો. આપની કૃપાથી લડાઈનું કામ હું સારૂં જાણું છું. અને બંદાને નોકરી આપશો તો મારી ફરજ બજાવીશ.

સમશેર બહાદુર ભોળવાયો, લલચાયો, અને સેતાનને નોકરીમાં રાખ્યો.

નવા સેનાધિપતિએ નવા સુધારા ખૂબ દાખલ કર્યા.

ઘણા માણસો જે તેના મનને વધારે ધંધાવાળા લાગતા હ
તેઓને સિપાઈગીરી કરવાની ફરજ પાડી. જુવાનીયા માત્રની પા
સિપાઇગીરીની નોકરી લીધી, આમ એક તરફથી સિપાઇઓ વધ્
અને બીજી તરફથી દારૂગોળાનું ખર્ચ વધ્યું. નવી તોપો એવી બના
કે જેમાંથી પાંચશે ગોળી એકદમ છુટે.

સમશેરને આ બધું ગમ્યું. હવે આટલા બધા સિપાઇને કાં
ધંધો તો ચોકસ જોઇએ. તેથી તેણે પાસેના રાજાની સામે લડ
શરૂ કરી. તેની નવી તોપોથી પાસેના રાજાનું અડધું લશ્કર માર્યું ગ
તે બીધો, શરણે ગયો, પોતાનું રાજ્ય સમશેરને સોંપ્યું. સમશેર બ
ખુશી થયો, તેનો લોભ વધ્યો, એટલે તેણે વળી બીજા રાજા
ઉપર ચઢાઇ કરવાનો મનસુબો કર્યો.

સમશેરના નવા દારૂગોળાની વાત બધે ફેલાઇ હતી. આ બી
રાજાએ સમશેરની નકલ કરી. પોતાનાં લશ્કર, દારૂગોળો, વિ
વધાર્યાં. સમશેરના સુધારામાં વળી ઉમેરો પણ કર્યો. તેણે જુવ
મરદોને લડવાની ફરજ પાડી એટલુંજ નહિ પણ વગર પરણે
ઓરતો પાસે પણ સિપાઈગીરૂ કરાવ્યું. તેણે વળી હવાઇ વહાં
બનાવી તેમાંથી શત્રુઓની ઉપર દારૂગોળો નાંખવાની યુકિત શો
કાઢી હતી.

સમશેર પોતાના મદમાં આવા રાજાની સાથે લઢવાને મ
ચાલ્યો. પણ તેનું લશ્કર સામેના લશકરને દારૂ ગોળો અર
કરે એટલે સુધી પહોંચ્યું તે પહેલાં તો શત્રુના લશ્કરની ઓર
દારૂગોળાનો વરસાદ હવામાંથી વરસાવવા લાગી સમશેર હાર્યો, ઝ
લઇને નાઠો, અને પોતાનું રાજ્ય ખોયું.

સેતાન ફુલાયો હવે ધનવંતરી પાસે પહોંચ્યો. અહીં વેપારી
વેષે આવ્યો.

ધનવંતરીના રાજ્યમાં પોતે પેઢી ખોલી. લોકોને વધારે દ
આપી તેઓનો માલ ખરીદી લેવા લાગ્યો.

સેતાનને ત્યાં વેચનારાઓની ભીડ બેહદ થવા લાગી. લોકો ઝપાટાભેર ધનવંતરીને કરો ભરવા લાગ્યા. ધનવંતરી ખુશ થયો ને વિચાર્યું : " મારા રાજ્યમાં આ નવો વેપારી ભલે આવ્યો હવે મને વધારે પૈસા મળશે, ને હું વધારે સુખ માણીશ. "

આમ વિચારી ધનવંતરીએ સુધારા આદર્યા. નવો મહેલ ચણવાનું શરૂ કર્યું. લોકોને તેણે પથરાને લાકડાં આણવાનો હુકમ કર્યો મજુરો બોલાવ્યા. દાડીયું સરસ આપવાનું કર્યું. અને પોતાના મનમાં ધારી લીધું કે લોકો હોંશે કામ કરવા આવશે. આમાં તે ખોટો હતો એમ તેને તુરત માલુમ પડ્યું. બધું લાકડું, બધા પથરા અને મજુરો પેલા સેતાન વેપારીને ત્યાં પહોચ્યાં હતાં. ધનવંતરીએ સેતાનના કરતાં વધારે પૈસા આપવાનાં કહેણ મોકલ્યાં હતાં, એટલે સેતાન તેની ઉપર ચડયો ધનવંતરીની પાસે પુષ્કળ પૈસો થયો હતો. સેતાનની પાસે તેથી વધારે હતો. એટલે સેતાન ધનવંતરી કરતાં વધતો જ ગયો. રાજાનો મહેલ મહેલને ઠેકાણે રહ્યો. ધનવંતરીએ બગીચો બનાવવાની શરુઆત કરી પણ મજુરો તે સેતાનને ત્યાં તળાવ ખોદાવતા હતા. જે કાંઇ વસ્તુ જોઇએ તે બધીનો જમાવ સેતાનને ત્યાં થયેલો માલુમ પડયો.

ધનવંતરી વિચારમાં પડયો. કામદારો બધા સેતાનને ત્યાં જાય અને ધનવંતરીને માંગ્યા કર મળે. આથી તેની પાસે પૈસો એટલો થયો કે તેને કયાં સાચવવો એ વિચારની વાત થઇ પડી, જીવવું પણ ભારે થઇ પડયું. ધાતુ સિવાય દરેક વસ્તુની તાણ પડવા લાગી. રસોઇઆ ગાડીવાળા વગેરે પેલા વેપારીને ત્યાં જવા લાગ્યા. બજારમાંથી ખાવાનુ પણ ન મળે. બધું વેપારીએ ખરીદી લીધુ.

ધનવંતરી ખિજાયો. વેપારીને દેશપાર કર્યો એટલે તેણે ધનવંતરીની સરહદની બહાર છાવણી નાંખી. તેની સ્થિતિ આગળના જેવીજ રહી

ધનવંતરીની પાસે જવાને બદલે લોકો તો સેતાનના પૈસાથી અંજાઇ તેની પાસે જતા રહ્યા.

રાજાનું શરીર દુર્બળ થતું ગયું. ખાવાના સાંસા પડયા. તે ગભરાયો, શું કરવું તે સુઝે નહિ, તેવામાં ખસિયાણો થયેલો સમશેર આવી પહોંચ્યો. ને બોલ્યો "ભાઇ મને તું મદદ કર, મારૂં તો બધું હું હારી છુટ્યો છું, અને જીવ લઇને નાઠો છું."

ધનવંતરી પોતે દુઃખ દરિયામાં ડુબેલો ! એ શું મદદ કરે ?" મને તો ખાવાનાએ સાંસા છે. બે દિવસનો ભુખ્યો છું. મારા પૈસા ગજે પથરા જેવા થઇ પડયા છે. માગ્યાં મૂલ દેતાં પણ કોઇ મારું કામ કરવા આવતુ નથી. તું તારું દુઃખ રડીશ, કે હું મારૂં તારી પાસે રડું ?" એમ બોલી ઉંડો નિસાસો નાંખી ધનવંતરી મુંગો રહ્યો.

પ્રકરણ ૧૧ મું.

જેમાં સેતાન મૂરખરાજની પાછળ પડે છે.

આમ બે ભાઇને પાયમાલ કરી સેતાન મૂરખરાજની પુંઠે પડયો પોતે સેનાપતિ બન્યો. મૂરખરાજની પાસે આવી કહ્યુ " મહારાજ આપની પાસે લશ્કર હોવું જોઇએ. આપ બાદશાહ ગણાઓ, અને લશ્કર ન હોય એ શોભિતી વાત નથી. આપ મને હુકમ કરો ? તુરત હું માણસો એકઠા કરીને તેઓને શિખવી સિપાઇ બનાવીશ.

મૂરખરાજે સાંભળ્યું અને બોલ્યોઃ ભલે, એક લશ્કર બનાવો તેઓને ગાતાં શીખવવું કારણ કે મને ગાવું પસંદ છે."

સેતાન ગામમાં ફરી વળ્યો. બધાને સિપાઇગીરી લેવાનુ સમજાવ્યું અને લાલચો આપી. માણસો હસી પડયા, લાલચોની કાંઇ અસર ન થઇ અને બધાએ ના પાડી.

સેતાન મૂર્ખા પાસે ગયો અને બોલ્યો " આપની રૈયત પોતાની મેળે લશ્કરી કામ શીખે એવું લાગતું નથી તેઓને તો ફરજ પાડવી પડશે. "

મૂર્ખો બોલ્યોઃ " ભલે એમ અજમાવી જો. "

સેતાને ડાંડી પીટાવી કે, જે લોકો વગર કારણે લશ્કરમાં દાખલ નહિ થાય તેમને ફાંસીની સજા થશે આ સાંભળી લોકો સેનાપતિ પાસે ગયા અને કહ્યું કે, તમે ડાંડી પીટાવી તે અમે સાંભળી પણ જો અમે લશ્કરી ખાતામાં દાખલ નહિ થઇએ તો અમને ફાંસી મળશે. પણ અમે દાખલ નહિ થઇએ અમારે શું કરવું પડશે, અને અમારૂં શું થશે ? એ તો તમે જણાવ્યું નથી. કોઇ તો એમ કહે છે કે સિપાઇઓને વગર કામનું મરવું પણ પડે છે. "

સેતાને જવાબ દીધોઃ "એમ પણ કોઇ વેળા બને. "

આવું સાંભળી લોકે હઠ પકડી અને લશ્કરમાં દાખલ થવાની ના પાડી. તેઓ બોલી ઉઠયાઃ 'ગમે તે પ્રકારે અમારે મરવું તો છેવટ ભલે હમે ઘેર બેઠા ફાંસીએ જ ચઢીએ. "

સેતાન ખિજાઇ બોલ્યોઃ તમે બધા બેવકુફ છો. લડાઇમાં તો મરીએ પણ ને મારીએ પણ. જો તમે દાખલ નહિ થાઓ તો તો તમારૂં મોત ખચીત જ છે. "

આથી લોકો જરા મુંઝાયા અને મૂરખરાજની પાસે ગયા, અને કહેવા લાગ્યા, " આપનો સેનાપતિ કહે છે કે અમે લશ્કરી લશ્કરી ખાતામાં દાખલ નહી થઇએ તો આપ અમને બધાને ફાંસી દેશો. શું વાત ખરી છે ?

મૂર્ખો હસીને બોલ્યો " હુ એકલો તમને બધાને કઇ રીતે ફાંસીએ ચડાવુ ? હુ તો મૂર્ખો કહેવાઉ એટલે તમને આ બધું સમજાવી શકતો નથી, પણ સેનાપતિનું બોલવું હું પોતે નથી સમજતો. '

બધા બોલી ઉઠયા " ત્યારે અમે કદી દાખલ થઈશું નહિ.

મૂર્ખો બોલ્યો; એ બહુ ઠીક વાત છે, ન થજો. એટલે લોકોએ સેનાપતિને ચોખ્ખી ના પાડી.

સેતાને જોયું કે તેના દાવમાં તે ન ફાવ્યો. તેથી તે મૂરખરાજને છોડી પાસેના રાજા આગળ ગયો અને નીચે પ્રમાણે બોલ્યો " મહા-રાજાધિરાજ ! મૂરખરાજનો દેશ મેં જોયો છે. તેના માણસો નમાલા છે. તેમની પાસે પૈસા નથી., પણ દાણા ઢોર વિગેરે ખૂબ છે, આપ જો લડાઇ કરો તો એ બધું લૂટી લેવાય.

રાજા ફુલાયો અને લલચાયો, તેણે લડાઇની તૈયારી કરી દારૂ ગોળો એકઠો કર્યો. અને મૂરખરાજની સરહદ ઉપર પડાવ નાખ્યો.

લોકોને ખબર પડતાં તેઓ મૂર્ખા પાસે આવ્યા અને બોલ્યા. " કોઈ રાજા આપણી ઉપર ચઢાઈ કરવા આવે છે.

મૂર્ખો બોલ્યો. " ભલે આવે. તેને આવવા દો."

રાજાએ સરહદ ઓળંગીને મૂરખરાજનુ લશ્કર તપાસવા પાગીઆ મોકલ્યા. લશ્કર તો ના મળે એટલે પાગીઆ શું શોધે ? રાજાએ પોતનુ લશ્કર લૂંટ કરવા મોકલ્યું. મરદો અને ઓરતો તાજુબી પામી સિપાઇઓને જોવા લાગ્યાં. સિપાઇઓએ અનાજ અને ઢોર ઉપર હાથ નાંખ્યો લોકો સામે ન થાય સિપાઇઓ જ્યાં જાય ત્યાં આમજ બન્યું. લોકો સિપાઇઓને કહેવા લાગ્યા, તમારે અમારા દાણા અને ઢોરનો ખપ હોય તો ભલે લઈ જાઓ. પણ તમારા ગામમાં તેની તંગી હોય તો તમે અમારા ગામમાં આવીને વસો, એમ કરશો તો તમને દાણો ચોરી જવાની અને ઢોર હાંકી જવાની તકલીફ ઓછી થશે.

આવાં વચન સાંભળી પ્રથમ તો સિપાઇઓ હસ્યા. પછી વિચારમાં પડ્યા. કોઇ સામે ન થયા એટલે લૂંટમાં તો સ્વાદ રહ્યો નહિ.

તેઓ થાકયા, રાજાની પાસે નિરાશ થઇ પાછા ગયા ને બોલ્યા, " આપે અમને લડવા મોકલ્યા પણ અમે કોની સાથે લડીએ ? અહીં તે ।અમારી તરવાર હવામાં ઉગામવા જેવું છે. કોઇ અમારી સામેજ

થતું નથી. ઉલટા તેઓ પોતાની પાસે હોય તે અમને સોંપી દે છે અહીં અમે શું કરીએ ? ”

રાજા ગુસ્સે થયો સિપાઈઓને દાણા, ઘર વગેરે બાળી નાંખવાનો અને ઢોરને કાપીનાખવાનો હુકમ કર્યો અને બોલ્યોઃ “ જો માર હુકમ પ્રમાણે નહિ ચાલો તો હું તમને બધાને કતલ કરીશ. ”

આ સાંભળી સિપાઇઓ બીધા; અને હુકમ પ્રમાણે કરવા ચાલ્યા તેઓ ઘરબાર બાળવા લાગ્યા છતાં તેઓ સામે ન થતાં નાના મોટ બધા રોવા લાગ્યા, અને બોલ્યા “ તમે આમ શું કામ કરો છો અમારો માલ તમને જોઈએ તો લઈ જાઓ પણ નકામું નુકસાન કરો તો તમારો પાડ. ”

સિપાઇઓ પીગળી ગયા. તેઓએ લૂંટફાટ કરવાનું ચોખ્ખી ન પાડી અને રાજાને છોડી ચાલતા થયા.

પ્રકરણ ૧૨ મું

સેતાનનો દાવ

આમ સેતાન નાસીપાસ થયો. તેનું સેનાપતિપણું મૂરખરાજન રૈયત આગળ કામ ન આવ્યું, એટલે હવે ભાઇબંધ નાણાવટી બન્યો તેણે મૂર્ખાના રાજમાં નાણાવટીની દુકાન કહાડી. નાણાંથી મૂરખરાજને અને તેની રૈયતને હંફાવવાની તેણે આશા બાંધી.

સેતાન મૂરખરાજ કને જઇ બોલ્યો, “ આપનું ભલું કરવા માર ઉમેદ છે, હું આપની રૈયતને ડહાપણ શીખવવા માંગુ છું. એક કોઠ હું આપના રાજ્યમાં રહી સ્થાપવા ઇચ્છું છું. ”

મૂરખરાજે જવાબ આપ્યો, ‘ મારા રાજ્યમાં સુખેથી રહો, જે કંઇ ઠીક હોય તે કરો. ”

બીજે દહાડે સેતાને ચૌટામાં જઈ માણસોને એકઠાં કર્યાં. તેન પાસે મહોરોની થેલી હતી. તે બોલ્યો. “ તમે લોકો ઢોરની માફ રહેતા જણાઓ છો. માણસને છાજે તેમ રહેતાં તમને બતાવું. એ

પ્રમાણે ઘર બાંધવામાં મને મદદ કરો. મારી દેખરેખ નીચે તમારે કામ કરવું ને હું તમને મહેનતાણાં બદલ સોનાની મહોરો આપીશ."

આટલું કહી તેણે મહોરો બતાવી.

મહોરો જોઇ લોકો અચંબો પામ્યા. તેઓમાં નાણાનું ચલણ નહતું. તેઓ એક બીજાની સાથે માલનું સાટું કરતા ખેડુતો દાણાઓથી કાપડીયા પાસેથી કાપડ લે, "આ કેવાં ચકચકિત ચકતાં છે." એમ કહી તેઓ હસવા લાગ્યા.

લોકોની આંખને ચકતાં ગમ્યાં તેથી તેઓ તો વગર વિચાર્યે પોતાનો માલ સેતાનને આપી મહોરો એકઠી કરવા લાગ્યા.

સેતાન રાજી થયો. તેણે વિચાર્યું "હવે મને લાગ ફાવ્યો છે. લોકોનો બધો માલ લઇ લઇશ ને તેઓને પાયમાલ કરી શકીશ."

પણ સેતાનની ગણતરી ખોટી પડી. લોકો કંઇ નાણું સમજીને મહોરો નહોતા લેતા. તેઓને મન તો સિક્કા તે રમકડાં હતાં. તે બધી મહોરો પોતાના છોકરાં છૈયાંને આપી દેતા હતા. જ્યારે સિક્કાની છત થઇ એટલે લોકો તે લેતા બંધ પડી ગયા.

દરમિયાન સેતાનનો મહેલ પૂરો ચણાયો ન હતો. તેના કોઠારમાં તેને જોઇતો હતો એટલો દાણો પણ એકઠો નહોતો થયો. એટલે તેણે મજુર વિગેરેને બમણા સિક્કા આપવાનું કહ્યું.

મજુરો કે ખેડુત શાના આવે? તેઓને સેતાનની મજુરી પેટને ખાતર કરવાની હાજત ન હતી. કોઇ વેળા છોકરાંઓ સેતાનની પાસે પહોંચી જાય ને થોડાં બોર આપી સિક્કા રમવાને સારૂ લઈ આવે. બોરથી કાંઇ સેતાનનું પેટ ન ભરાય. એટલે સેતાનને તો છતે નાણે ખાવાના સાંસા પડવા લાગ્યા,

તે ઠેકાણે ઠેકાણે ભમવા લાગ્યો, ને તેણે મહોરો આપી ખાવાનું માંગ્યું સહુએ કહ્યું કે તેઓની પાસે રમકડાં પુષ્કળ હતાં. એટલે હવે તે ન જોઈએ.

એક ખેડુતને ત્યાં જતાં તેને નીચેનો જવાબ મળ્યો, "ભાઇ મારે તારી મહોરો તો ન જોઇએ. પણ જો તું ભુખ્યો હોય તો ઇશ્વરપ્રીત્યર્થે તને ખાવાનું આપીએ."

ઇશ્વરનું નામ સાંભળતાંજ સેતાન નાઠો. ઇશ્વરનું નામ જ્યાં લેવાય ત્યાં સેતાન ઉભો પણ શાનો રહે? તો પછી ઇશ્વરને નામે કંઇ તે ખાવાનું લે?

સેતાન હવે મુંઝાયો. પૈસા સિવાય બીજું તો તેની કને હોય શું? કામનું તો નામ નહિ. જો મજુરી કરીને પેટ ભરે એવી સ્થિતિ હોય તો પછી સેતાન કેમ ગણાય? હવે તે ગુસ્સે થયો ને બોલી ઉઠયો: "તમે લોકો જાનવરથી પણ ખરાબ છો. અક્કલના તો બારદાન લાગો છો. પૈસાથી આખું જગત લેવાય પણ તમને તો ગમે તેટલા પૈસા આપું છતા અસર નથી."

લોકો બોલ્યા: "અમે તારા પૈસાને શું કરીએ? અમારે કર વેરા નથી ભરવા પડતા."

આમ સેતાન અનાજ વગર ભૂખે દિવસ ગુજારવા લાગ્યો.

પ્રકરણ ૧૩ મું

સાદી અને ભવ્ય રહેણીનું રહસ્ય

સેતાન ભૂખે મરવા લાગ્યો એ વાત લોકોએ મૂર્ખાને કહી. મૂર્ખો બોલ્યો: "આપણે તેને ભુખે ન મરવા દેવો. બધાએ એક એક દિવસ ખાવાનુ આપવું."

સેતાન નિરૂપાય થયો. તેને ભીખ કબુલ કરવી પડી. એક દહાડો તે મૂર્ખાને ઘેર વારા પ્રમાણે ખાવા આવ્યો. (મૂરખરાજને ત્યાં રાજા રૈયત વચ્ચે આવી બાબતમાં ભેદ ન હતો.) મુંગી ખાવાનું કરતી હતી. મુંગી અનુભવી હતી. ઘણીવાર આળસુ લોકો કાંઇ કામ કર્યા વિના વહેલા ખાઈ જતા. આથી મુંગી અકળાએલી માણસના હાથ ઉપરથી તે જાણતી કે માણસો મહેનતુ છે કે આળસુ જેના હાથ

ઉપર કોદાળીનાં આંટણુ ન પડયાં હોય તેને આળસુ માની. આંટવાળા માણુસો જમી રહે તે પછી આળસુ માણુસોને તે ખાવાનું દેતી.

હવે મુંગીએ સેતાનના હાથ જોયા. તે તો લીસા ને આંટણુ વિનાના હતા, એટલે મુંગીએ તેને ઇસારો કરી સમજાવ્યું કે તેને મજુરો ખાઇ લેશે પછી ખાવાનું મળશે.

મુંગીની માએ સેતાનને સમજ પાડી. સેતાન શરમાયો, ને નારાજ થઇને બોલ્યોઃ "તમારો કાયદો તો આંધળો લાગે છે, બધા માણુસોએ અંગમહેનત કરવી જોઈએ એવું તો મેં તમારા રાજમાંજ જોયું. શું તમે એમ માનો છો કે અકકલવાન માણુશોએ પણુ મજુરી કરવી પડે?"

મૂરખરાજ બોલ્યોઃ "એ તો મને ખબર ન પડે. અહિં તે બધું કામ હાથે ને પગે થાય છે."

સેતાને કહ્યુંઃ "માણુસો અકકલ વિનાના છે તેથી જ તો, પણુ મગજશકિતથી કેમ કરવું એ હું તમને બધાને શીખવી શકું છું. પછી તમને માલમ પડશે કે હાથ પગ વડે કામ કરવા કરતાં મગજવડે કામ કરવું એ વધારે ફાયદાકારક છે."

મૂરખરાજ તાજુબી પામ્યો ને બોલ્યોઃ ત્યારે તો હું મૂર્ખો કહેવાઉ છું એમાં કંઇ ખોટું નહિ."

શેતાને પોતાનું ભાષણુ જારી રાખ્યુંઃ "પણુ એટલું યાદ રાખવું કે મગજમાંથી કામ કરવું એ સહેલ નથી. મારા હાથ ઉપર આંટણુ નથી તેથી લોકો મને આળસુ ગણી બીજાની પછી ખાવાનું આપો છો. તમે ખાતરીથી માનજો કે હાથથી કામ કરવા કરતાં મગજથી કામ કરવુ એ સો ગણું મુશ્કેલ છે. કેટલીક વાર મગજ ચીરાઇ જાય છે."

મૂરખરાજ વિચારમાં પડયો ને બોલ્યોઃ "એમ છે તો એટલી તકલીફ શાને શારૂ વેઠો છો ભાઇ? માથુ ચીરાય એ કંઇ ઠીક લાગતું હશે? હાથ પગ વતી સહેલું કામ કરવું એ ઠીક નહિ?"

સેતાન બોલ્યોઃ હું એટલી તકલીફ તમો લોકોને સારૂ ઉઠાવું છું. જો હું તેમ ન કરૂં તો તમે બધા સદાયના મુર્ખા રહો. મૂર્ખાને જ્ઞાન આપવું એજ મારા જેવા માણસોનું કામ છે, તેથી અમે પર-માર્થી કહેવાઈએ છીએ. મને મગજથી કામ કરતાં આવડે છે તે બધું તમને બધાને શીખવવા તૈયાર છું. "

મૂર્ખો વધારે વિચારમાં પડયો; તે બોલ્યોઃ "ત્યારે તો, ભાઇ જરૂર શીખવ અમારા હાથ પગ થાકશે ત્યારે અમે અમારા મગજનો ઉપયોગ કરશું. "

સેતાને શીખવવાનું વચન આપ્યું. મૂરખરાજે લોકોમાં જાણ કરી કે એક ગૃહસ્થ લોકોને મગજવતી કામ કરતાં શીખવશે જ્યારે તેઓના હાથ પગ ભાંગે ત્યારે મગજ વાપરવું. વળી મગજથી કામ વધારે થાય છે એમ પણ એ ગૃહસ્થ કહે છે.

મૂરખરાજના ગામમાં એક ઉંચો મિનારો હતો. તેને ઉંચી ને સીધી સીડી હતી. તે મિનારા ઉપર સેતાનને મુર્ખે મોકલ્યો કે જેથી બધા લોક તેને જોઇ શકે ને સાંભળી શકે.

સેતાન અગાસીએ ચઢયો. લોકો તેને જોવા ને સાંભળવા આવ્યા. લોકોના મનમાં તો એમ હતું કે હાથને બદલે મગજ કેમ વાપરવું તે કંઇક કળા કરી સેતાન શીખવશે તેને બદલે સેતાને તો ભાષણ શરૂ કર્યું, ને લોકો અંગ મહેનત કર્યા વગર કેમ નભી શકે એ બોલવા લાગ્યો. લોકો તો આ બધું ન સમજ્યા. થાકી પોત પોતાને કામે ચઢયા.

સેતાન તો બરાડા પાડયાજ કરે. આવતા જતા લોકો સાંભળે ઊંચે જુએ ને સમજે એટલે ચાલતા થાય. અગાસી ઉપર ખાવાનું હતું નહિ. સહુના મનમાં હતું કે મગજથી કામ કરી સેતાન પોતાના ખાવાનો બંદોબસ્ત કરતો હશે, એટલે કોઇને ખાવાનું પહોંચાડવાનું ન સૂઝયું.

મૂરખરાજે પૂછાવ્યું: “કેમ પેલા ગૃહસ્થે મગજવતી કામ કરતાં શીખવ્યું કે?”

લોકો બોલ્યા “ના જી, એ તો બોલ બોલ કર્યા કરે છે.”

બોલતો બોલતો સેતાન થાકયો. ભૂખથી નબળો પડયો. ને લથડયો, અગાસીની દિવાલ સામે તેનું માથું પછડાયું આથી લોકોને લાગ્યું કે ગૃહસ્થે મગજથી કામ કરવાનુ શરૂ કર્યું. મૂરખરાજને ખબર મળી કે ગૃહસ્થ હવે મગજ વતી કામ કરવાનું બતાવવા લાગ્યો છે.

આ સાંભળી મુરખ મિનારા પાસે આવ્યો મૂરખ પહોચ્યો ત્યારે તો સેતાન તદ્દન લેવાઇ રહ્યો હતો. તેથી તેનું માથું પછડાયાજ કરતું હતું. તે ઉતરવા ગયો પણ પગમાં જોર નહિ તેથી તે પગથીએ માથું પછાડતો નીચે પડયો,

મુર્ખો બોલ્યો: “ગૃહસ્થ કહેતો હતો એ વાત તો ખરી—તે કહેતો હતો કે કેટલીકવાર તો માથું મગજવતી કામ કરતાં ચીરાઈ જાય છે. આ તો હાથમાં આંટણ પડે તેના કરતાં પણ ખરાબ કહેવાય. આવી રીતે કામ કરતાં તો માથા ઉપર મોટાં ઢીમડાં ઉડશે.”

મૂર્ખો તેની પાસે જઇ તેણે કેટલું કામ કર્યું તે તપાસવા જતો હતો. પણ સેતાન જેવો નીચે પડયો કે તુરત ધરતીમાં સમાઇ ગયો ને તે જગાએ માત્ર ખાડોજ દેખાયો.

મૂરખરાજ હવે સમજ્યો કે સેતાન પડયો તે કંઇ કરતાં નહિ પણ તમરી ખાવાથી પછડાયો તે બોલ્યો: “આ તો પેલા ગુલામ આવેલા તેનો બાપ જણાય છે.”

આમ સેતાનનું મુર્ખાની પાસે બળ ન ચાલ્યું મૂરખરાજના રાજ્યમાં તો ઘણા સારા માણસો એકઠા થવા લાગ્યા. તેના બંને ભાઇ તેને શરણે આવ્યા. તેઓ મુર્ખાની સાદી પણ ભવ્ય રહેણીનું રહસ્ય સમજ્યા. તેઓએ પણ તેવી સાદાઇ પકડી તે સહુ નીતિ-ધર્મ સાચવી, સત્યનું સેવન કરી અંગ મહેનત કરી, સુખેથી કાળ ગુજારવા લાગ્યા.

(સંપૂર્ણ)

*　　　*　　　*　　　*

કકડતી ભૂખવાળા, ટાઢે ઠરી ગએલા કે વરસાદમાં ભીંજાએલા માણસને સૂકા રોટલાથી, જાડા લુગડાથી કે ઝુંપડાથી જે સુખ મળે છે તેવું સુખ મિષ્ટાન્ન સારાં સારાં વસ્ત્રો, ને ભવ્ય હવેલીનો કશીય જરૂર સિવાય ઉપભોગ કરનાર માણસને મળતું નથી એટલે હાજતો પૂરી પાડવાનાં સાધનો વધાર્યાથી માણસનું શારીરિક જીવન સુખી થતું નથી, પણ ઉલટું દુઃખી થાય છે.

"ટૉલ્સ્ટૉય"

*　　　*　　　*　　　*